

บทที่ ๓

หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในสุปแต่้มลิ้มวัดโพธิ์ชัย ตำบลนาพิง อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย

การศึกษาประวัติและพัฒนาการของสุปแต่้มตามบริบทของชาวอีสานในบทที่ ๒ และเรื่องราวที่ปรากฏในสุปแต่้มลิ้มวัดโพธิ์ชัยแห่งนี้ ผันผวนในลิ้มเขียนเล่าเรื่องอดีตพระพุทเจ้า พุทธกิจของพระพุทเจ้า พระพุทประวัติตอนปัจฉิมกาล พระมาลัยตอนที่ขึ้นไปสวรรค์ พระเวสสันดรครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ และชาดกนอกนิบาตที่นิยมในสมัยนั้น คือ ปัญญาสาตก ผันผวนนอกเขียนเล่าเรื่อง พระมโหสถ พระเนมิราช วรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง สังข์สินไชยและการเกิด ในบทนี้ผู้วิจัยกำหนดวิเคราะห์สุปแต่้มวัดโพธิ์ชัยเพื่อนำหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏอยู่ในเรื่องราว โดยเฉพาะสุปแต่้มพุทธประวัติ นิทานชาดกที่แฝงเร้นหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา นิทานชาดกหลายเรื่องจะปรากฏแฝงเร้นในการเป็นบุคคลที่พึงประสงค์ของสังคม เช่น อุปนิสัยของตัวเอกในเรื่องสะท้อนแบบอย่างการดำเนินชีวิตตามคตินิยมทางพระพุทธศาสนา ปลุกฝังให้เกิดการปฏิบัติตามหลักศีลธรรม และจริยธรรมแก่สังคม มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน หล่อหลอมความเป็นอัตลักษณ์ของชาวอีสาน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในสุปแต่้มลิ้มวัดโพธิ์ชัย เพื่อเป็นการนำสิ่งที่มีค่าอันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของชาวอีสานได้มาเผยแผ่ให้คนทั้งหลายได้ทราบและสามารถถือเป็นทิวฐานคติในการดำเนินชีวิตได้

จากการศึกษาและการสัมภาษณ์พบว่า สุปแต่้มวัดโพธิ์ชัยได้แฝงไว้ด้วยหลักพุทธจริยธรรมที่มุ่งสอนให้ชาวพุทธสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ถูกต้องตามหลักพุทธจริยธรรม เห็นความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายตามธรรมชาติของเหตุปัจจัย และสามารถนำมาประพฤติ ปฏิบัติเพื่อนำชีวิตให้มีความสุข ซึ่งมีทั้งหลักพุทธจริยธรรมในระดับโลกิยะและโลกุตระ กล่าวคือ

โลกิยะ หรือ โลกีย์ คือ เกี่ยวกับโลก ทางโลก เนืองในโลก เรื่องของชาวโลก ยังอยู่ในภพสาม ยังเป็นกามาวจร รูปาวจรหรืออรูปรวจร^๑

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๓๕๓.

โลกียธรรม ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก สภาวะเนื่องในโลก ได้แก่ ชั้น ๕ ที่ยังมีอาสวะทั้งหมด คู่กับ โลกุตตรธรรม^๒

โลกุตตระ (โลกุตระ) คือ พ้นจากโลก เหนือโลก พ้นวิสัยของโลก ไม่เนื่องในภพทั้งสาม คู่กับโลกียะ ในอรรถกถาสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “พระอรหันต์เป็นผู้ที่อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว บรรลุประโยชน์ ถึงความหลุดพ้น”^๓

โลกุตตรธรรม ธรรมอันมิใช่วิสัยของชาวโลก สภาวะพ้นโลกมี ๕ ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ นอกจากนี้ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๕) กล่าวในหนังสือโลกนาถทีปนี ว่า

โลกุตตระภูมิ คือ ภูมิที่พ้นจากโลก ได้แก่ พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร มีอยู่ ๔ ภูมิ คือ โสตาปัน โลกุตตระภูมิ สกิทาคามี โลกุตตระภูมิ อนาคามี โลกุตตระภูมิ และอรหันต์ โลกุตตระภูมิ^๔

พุทธจริยธรรมที่ปรากฏในที่ต่าง ๆ ของหนังสือทั้งด้านในและด้านนอก ผู้วิจัยรวบรวมแล้ว จำแนกให้เป็นหมวดหมู่ตามหัวข้อพุทธจริยธรรม ได้ดังนี้

๓.๑ หลักพุทธจริยธรรมเกี่ยวกับสังคม

สุปเตมได้ถ่ายทอดเรื่องราวการอยู่ร่วมกันในสังคม วิธีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งสังคมเมืองและสังคมชาวบ้าน ที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของคนในสังคมซึ่งต่างพึ่งพาอาศัยกันและกัน บางครั้งอาจมีการขัดแย้งกันบ้างซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาของการอยู่ร่วมกันของคนหมู่มาก เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งกันจึงควรแก้ปัญหาด้วยหลักพุทธจริยธรรมที่ใช้ในการแก้ปัญหาที่ควรนำมาปฏิบัติ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ในสุปเตมได้แสดงพุทธจริยธรรมในการประพฤติปฏิบัติตนในสังคม ดังนี้

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^๓ คูรายละเอียดใน ส.บ. (ไทย) ๑๓/๑๑๐/๒๐๕.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๔๘), หน้า ๖๔, ๒๒๖.

^๕ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๕), โลกนาถทีปนี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗๒.

๓.๑.๑ หลักสันติภาพ

สุปแต่้มกลุ่มที่ ๖.๕ แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

ภาพที่ ๒๗ โทณพราหมณ์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

สุปแต่้มกลุ่มนี้ปรากฏโทณพราหมณ์กำลังแบ่งพระบรมสารีริกธาตุโดย มีกษัตริย์ ๗ นคร และเทวดานั่งล้อมรอบเพื่อรอรับพระบรมสารีริกธาตุ โดยจัดแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน เพื่อให้กษัตริย์ทั้งหลายได้ทรงอัญเชิญไปก่อสถูปประดิษฐานเพื่อสักการบูชาไว้ทุกพระนคร ซึ่งในครั้งนั้นพระอินทร์ได้อัญเชิญพระเจี๊วแก้วข้างขวาเบื้องบนที่โทณพราหมณ์ซ่อนเอาไว้ในมวยผมนำไปประดิษฐานที่เจดีย์จุฬามณี สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อสักการบูชาด้วยในการแบ่งเพื่อไม่ให้มีการสู้รบแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุ โดยทำการแบ่งให้เหล่ากษัตริย์ทั้ง ๘ พระนครเป็นจำนวนเท่ากันสอดคล้องกับในคัมภีร์พระไตรปิฎก มหาปริณิพพานสูตร ได้กล่าวถึงเหตุการณ์หลังการถวายพระเพลิงพระพุทธรูปเสร็จสิ้นแล้ว พระราชาแห่งแคว้นมคธพระนามว่าชาตศัตถุ... พวกเจ้า ลิจฉวีผู้ครองกรุงเวสาลี... พวกเจ้าสากยะชาวบิลพัสดุ์... พวกเจ้าถูลิผู้ครองกรุงอัลลกับปะ... พวกเจ้าโกลิยะผู้ครองกรุงรามคาม... พราหมณ์ผู้ครองกรุงเวณฐทีปกะ... พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงปาวาได้ทรงสดับว่า พระผู้มีพระภาคปรินิพพานในกรุงกุสินารา จึงส่งทูตไปขอรับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุบ้าง เพื่อสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลอง แต่พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินาราไม่ให้ส่วนแบ่ง^๖ โทณพราหมณ์เห็นเหตุการณ์ดังนั้น จึงได้กล่าวกับหมู่คณะทูตเหล่านั้นว่า พระพุทธเจ้าทรงถือหลักขันติธรรม ไม่ควรที่จะประหัดประหารกัน เพราะส่วนแบ่ง

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๖/๑๗๓-๑๗๘.

พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าผู้เป็นอุดมบุคคล ขอให้ทุกฝ่ายพร้อมใจกันแบ่งพระบรมสารีริกธาตุเป็น ๘ ส่วน พระสถูปจะได้แพร่กระจายไปยังทิศต่าง ๆ มีประชาชนจำนวนมากเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าหม่อมคณะทูตเห็นตามนั้น โทณพราหมณ์จึงทำหน้าที่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วนเท่า ๆ กันเรียบร้อยแล้ว สุดท้ายโทณพราหมณ์ขอพระนางที่ดวงไปสร้างเป็นพระสถูปบรรจุพระนาง (คุมพะ) พวกเจ้าโมริยะผู้ครองกรุงปิพลีวัน...ส่งทูตไปขอหลังจากการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุเสร็จสิ้นแล้ว... จึงได้รับแต่พระอังคารไปบูชา”

วิเคราะห์ในรูปแต้มกลุ่มนี้ กล่าวคือ หลักพุทธจริยธรรมเรื่อง หลักของสันติภาพ ซึ่งโทณพราหมณ์ได้อ้างถึงขั้นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงมี เพื่อรักษาความสงบและสันติภาพให้เกิดขึ้นในหมู่กษัตริย์ทั้งหลาย ดังนั้นท่ามกลางความขัดแย้งความแตกแยกกัน สันติภาพจะเกิดขึ้นได้ในสังคมนั้น ต้องขึ้นอยู่กับคนในสังคมและผู้นำหรือคนกลางต้องมีความรู้ความสามารถ มีความอดทน มีความเสียสละ ที่จะนำไปเป็นแนวทางปฏิบัติได้ และผู้ปฏิบัติตามต้องมีความเคารพในความคิดของผู้นำ จึงจะเป็นวิถีทางที่จะนำสันติภาพและสันติสุขกลับสู่สังคมได้

๓.๑.๒ หลักบุพเพสันนิวาส

รูปแต้มกลุ่มที่ ๕.๔ นางมุสดีประสูติพระเวสสันดร

ภาพที่ ๒๘ รูปแต้ม นางมุสดีประสูติพระเวสสันดร

^๓ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๗-๒๓๘ /๑๓๘-๑๓๙.

รูปแต้มกลุ่มที่ ๑๐.๓ ชูชกของพระกุมารชาติและพระธิดากันหา

ภาพที่ ๒๕ รูปแต้ม ชูชกของพระกุมารชาติและพระธิดากันหา ผ่านป่าหิมพานต์

รูปแต้มกลุ่มที่ ๑๐.๖ พระเวสตันครอุ้มพระกุมารชาติ พระนางมัทรีอุ้มพระธิดากันหา

ภาพที่ ๓๐ พระเวสตันครอุ้มพระกุมารชาติ พระนางมัทรีอุ้มพระธิดากันหา

รูปแต้มกลุ่มที่ ๑๑.๔ ชูชกกับนางอมิตตา

ภาพที่ ๓๑ รูปแต้ม ชูชกกับนางอมิตตาในเรือน

บุพเพสันนิวาส มาจากบาลีว่า **ปุพฺพ** แปลว่า ก่อน, เบื้องต้น, ข้างหน้า^๘ **สนฺนิวาส** แปลว่า การตั้งลง, การเข้าไปอยู่ **ปุพฺพเสนฺนิวาส** จึงแปลว่า ชนั้ที่เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อน ปุพเพสันนิวาส หมายถึง ชีวิตในชาติก่อน คือการสืบต่อของชนั้ที่เคยเป็นอยู่ในชาติก่อนอาจ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมาย บุพเพสันนิวาส ว่า การเคยอยู่ร่วมกันในกาลก่อน เช่น เคยเป็นพ่อแม่ลูกพี่น้องเพื่อผัวเมียกันในภพอดีต^{๑๐}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของคำว่า บุพเพสันนิวาส ไว้ว่า การเคยเป็นเนื้อคู่กัน การเคยอยู่ร่วมกันในชาติก่อน^{๑๑} การเคยอยู่ร่วมกันมาก่อน, โดยตรงหมายถึง การเคยเป็นภรรยาสามีกันในชาติก่อน, พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าคนที่เคยมีบุพเพสันนิวาสกัน เมื่อมา

^๘ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘, ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๔๔๗.

^๙ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘, ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๖๖๕.

^{๑๐} ที.ม. ๑๐/๑/๑. (ไทย), (เชิงอรรถ)

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๘๕.

^{๑๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๔๘๒.

พบกันเข้าในชาตินี้ย่อมจะรักกัน (และอาจได้เป็นสามีภรรยากันอีก), ในที่บางแห่ง การเคยเป็นบิดา มารดา หรือบุตร

บุญชนผู้ยังละกิเลสไม่ได้ เกิดมาก็ย่อมต้องมีความรักทั้งหญิงและชาย พระพุทธเจ้าทรง แสดงเหตุที่ทำให้หญิงชายรู้สึกรักกันไว้ใน สาสกตชาดก พระสูตรต้นคปิฏก เล่มที่ ๑๕ ดังนี้

“ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เหตุไรหนอ เมื่อบุคลลบางคนในโลกนี้พอเห็นกันเข้าก็เฉย ๆ หัวใจก็เฉย บางคนพอเห็นกันเข้า จิตก็เลื่อมใส ”

“ ความรักนั้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ด้วยการอยู่ร่วมกัน ในกาลก่อน ๑ ด้วยความเกื้อกูลต่อกันในปัจจุบัน ๑ ”

เหมือนดอกกุบลและชลชาติ เมื่อเกิดในน้ำ ย่อมเกิดเพราะอาศัยเหตุ ๒ ประการ คือ น้ำ และเปือกตม ฉะนั้น ”

สาเหตุของการเกิดบุพเพสันนิวาส มาจากกิเลสที่ชื่อว่า อนุสัยกิเลส อนุสัย แปลว่า กิเลส ที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน หรือนิสัยที่ชอบกระทำอยู่บ่อย ๆ เป็นนิจติดอยู่ในสันดาน ไม่ว่าจะเป็น ความดีใจ ความเสียใจ ความลำเอียง หรือหมายถึงกิเลสที่ยังละไม่ได้ หลบซ่อนอยู่ในสันดาน เมื่อมี เหตุอันสมควรแล้วก็จะพุ่งขึ้นมาแสดงตัวให้เราทราบ เช่น ก่อนหน้านี้เจอเพศตรงข้ามไม่รู้สึกละอะไร พิเศษ ครั้งมาเจอคนที่เคยทำบุญร่วมกันมาจู่ ๆ กิเลสอนุสัยก็ทำงาน คืบตัวขึ้นมาทันที ทำให้รู้สึก ปฏิพัทธ์ รักใคร่ขึ้นมาเป็นพิเศษ หรือไม่เคยรู้สึกโกรธหรือเกลียดใครมาก่อนพอมาเจอพ่อคนนี้ หรือ แม่คนนี้เข้า รู้สึกเหมือนจี๋หน้าบอกไม่ถูกเชียว เป็นต้น

อนุสัย^{๑๓} มี ๗ ประการด้วยกัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สังโยชน์ ๗ คือ

๑. **กามราคะ** ความกำหนัดในกาม ความอยากได้ติดใจในกาม คือ ความติดใจที่จะเสพ กามคุณอย่างต่อเนื่องและบ่อย ๆ มีการสะสมข้ามภพข้ามชาติ

๒. **ปฏิฆะ** ความขัดใจ ความหงุดหงิดขัดเคือง คือ โทสะ คือ ความขัดเคืองใจหรือ ความโกรธพยาบาทที่สะสมอย่างต่อเนื่องและบ่อย ๆ มีการสะสมข้ามภพข้ามชาติ

๓. **ทิฏฐิ** ความเห็นผิด การยึดถือความเห็น เอาความคิดเห็นเป็นความจริง คือ มิจฉาทิฏฐิ มีความเห็นหรือความคิดที่ผิด ๆ ที่สะสมอย่างต่อเนื่องและบ่อย ๆ มีการสะสมข้ามภพข้ามชาติ

๔. **วิจิกิฉา** ความลังเล ความสงสัย คือ ความลังเลสงสัย ไม่นั่นใจ มีลักษณะขาดความ เชื่อมั่นเป็นปกติ ไม่แน่วแน่ ที่สะสมอย่างต่อเนื่องและบ่อย ๆ มีการสะสมข้ามภพข้ามชาติ

๕. **มานะ** ความถือตัว คือ ความถือตัวเย่อหยิ่งอวดดี ว่าตนดีกว่า เลิศกว่า ประเสริฐกว่า รวยกว่า หล่อกว่า สวยกว่า ฉลาดกว่า ที่สะสมอย่างต่อเนื่องและบ่อย ๆ มีการสะสมข้ามภพข้ามชาติ

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๘๕.

๖. **ภวราคะ** ความกำหนัดในภพ ความอยากเป็น อยากยิ่งใหญ่ อยากยั่งยืน คือ ความยินดีในการเกิดอารมณ์ที่น่าใคร่ เช่น สุขในฉนนาน สุขในการพักผ่อน สุขในการนอนหลับ ที่สะสมมาอย่างต่อเนื่องและบ่อย ๆ มีการสะสมข้ามภพข้ามชาติ

๗. **อวิชชา** ความไม่รู้จริง คือ โมหะ คือ ความหลงไม่รู้ในสิ่งทั้งปวง ไม่รู้สิ่งใดคือเหตุ สิ่งใดคือผล ไม่รู้อดีต ปัจจุบัน อนาคต ไม่รู้สิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ ที่สะสมมาอย่างต่อเนื่องและบ่อย ๆ มีการสะสมข้ามชาติ

สรุปได้ว่าการที่หญิงชายมารักกัน ชอบกัน และอาจได้อยู่ร่วมกันนั้นไม่ใช่เหตุบังเอิญ แต่มีปัจจัยมาจาก ๒ ประการดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเหตุให้รู้ เนื่องจากวิญญูสงสารอันยาวไกล จนหาจุดเริ่มต้นและที่สุดไม่ได้ หญิงชายแต่ละคนจึงมีเนื้อคู่มากมายเป็นแสนคน แต่ละชาติที่เกิดมาก็อาจได้พบเจอเนื้อคู่ได้หลาย ๆ คนพร้อมกัน หรืออาจไม่ได้เจอเนื้อคู่เลยสักคนก็เป็นได้ กรณีที่ไม่เจอเนื้อคู่เลยนั้น หญิงชายนั้นก็อาจมีคู่ได้กับบุคคลใกล้ชิดที่ได้เกื้อหนุนกันในปัจจุบัน ซึ่งเมื่อได้เป็นคู่กันในปัจจุบันแล้วหญิงชายนั้นก็จะได้เป็นเนื้อคู่กันต่อไป จากความซับซ้อนและสับสนในความสัมพันธ์ในหลายภพหลายชาติของบุคคลที่ทั้งเป็นคู่แท้และไม่ใช่อุ่แท้แห่งเนื้อคู่กัน รวมทั้งความผูกพันกันระหว่างบุคคลไม่ว่าจะเป็นกรณีใด ๆ ทำให้เกิดคู่ประเภทต่าง ๆ มาพัวพันในชีวิต จึงทำให้จำแนกประเภทคู่ต่าง ๆ ออกได้ ๕ ประเภท คือ

คู่พยาบาท คู่แบบนี้ไม่ได้เป็นคู่ครองที่รักใคร่อยู่ร่วมกันมา แต่เป็นคู่ที่มีบาปกรรมร่วมกัน ทั้งคู่มีเรื่องต่อกัน เช่น เคยทำร้ายกันมา เคยผูกใจเจ็บ เคยอาฆาตพยาบาท หรือเคยสาปแช่งกันไว้ อาจเคยฆ่ากันตายในชาติหนึ่ง แล้วได้เกิดมาเป็นคู่รักกัน บางทีก็มาเป็นแฟนกัน เป็นพี่น้องกัน เป็นญาติกัน เป็นเพื่อนกัน บางทีก็มาเป็นคนรู้จักกัน ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะอะไร คู่ชนิดนี้ แรก ๆ อาจจะมีความเป็นมิตรหรือรักกัน แต่ในที่สุดบาปที่เคยผูกพันกันมาจะเป็นกรรมบันดาลให้คู่นี้มีความแค้น อาฆาต อิจฉาริษยา ทะเลาะ พยาบาทจองล้างจองผลาญกันอยู่เสมอ เช่น คู่พระพุทธเจ้ากับพระเทวทัต ที่ตอนแรกเกิดมาเป็นพระญาติกัน แต่ด้วยกรรมที่ทั้งคู่เคยขัดแย้งกันมาเมื่ออดีตชาติ จึงทำให้พระเทวทัตเป็นศัตรูกับพระพุทธองค์ ถึงขนาดหาสารพัดวิธีมาสังหารพระองค์

คู่กาม เป็นคู่ที่มีกามราคะปฏิบัติกิจทางเพศร่วมกัน เป็นเพราะทั้งสองฝ่ายมีบาป คือ มีอารมณ์กำมอยู่ในใจมาก แต่ด้วยระดับของกามราคะที่แตกต่างกัน ทำให้คู่กามมีความสัมพันธ์ทางเพศกันแต่ไม่ได้ผูกพันกัน สักแต่แสพกามร่วมกันไป ไม่มีเจตนาผูกพันหรือเจตนาร่วมชีวิตคู่กัน การมีคู่ประเภทนี้อาจเกิดได้โดยกิจทางกามารมณ์ เช่น การเที่ยวโสเภณี คู่ประเภทนี้เมื่อเจอกันอีกในชาติใดก็ตาม ก็จะมีใจกระสันอารมณ์ทางเพศเข้าหากันแต่ไม่มีบุญหรือบาปรองรับมากนัก จึงไม่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องและมักเป็นคู่ที่เข้ามาบรรจบกันหรือทำลายความสัมพันธ์ของคู่ที่แท้จริง คู่กามนี้ทำให้สมดุลแห่งคู่แท้เสียไป และคู่กามบางครั้งก็เป็นการผิดทางกามกับลูก หรือภรรยา หรือสามี

หรือคู่รักของผู้อื่นซึ่งนำบาปมาให้ เช่น พระอานนท์ที่เคยเกิดเป็นหญิง ๕๐๐ ชาติ เพราะผิดกาเมสุมิจนจาร

คู่กรรม คือคู่ที่ได้ร่วมทำบุญหรือบาปมาด้วยกันทำให้มีกรรมเกี่ยวข้องพัวพันร่วมกัน ซึ่งคู่กรรมนี้ต้องมาเกิดมีความสัมพันธ์ในฐานะต่างๆ กันไป เช่น เกิดมาเป็น พ่อ แม่ ลูก สามิ ภรรยา แฟน คู่รัก กัน พี่ น้อง ครูอาจารย์ เพื่อน คนรู้จัก ฯลฯ ซึ่งในแต่ละชาติก็ไม่เหมือนกัน หมุนเวียนผลัดเปลี่ยนไปตามกำลังกรรมของบุญบาปที่มีมาร่วมและไม่ใช่ว่าคู่กรรมนี้จะมีเพียงคนเดียว การเกิดมาชาติหนึ่งๆ อาจมีคู่กรรมตามมาผูกพันได้หลายคนตามกำลังของกรรมที่เคยทำร่วมกัน คู่กรรมนี้จะดีหรือไม่ดีขึ้นอยู่กับบุญและบาปที่เราเคยทำร่วมมากับเขา

คู่ธรรม คู่ธรรมเป็นคู่ที่เคยทำบุญอย่างมากมาร่วมกัน คู่ธรรมจะเป็นคู่ที่มีคุณงามความดีเข้าใส่กันเท่านั้น มักเป็นคู่ที่ตั้งจิตอธิษฐานที่จะปฏิบัติธรรมหรือทำคุณงามความดีร่วมกัน อาจเคยเป็นคู่พระที่ปฏิบัติธรรมร่วมกันมา อาจเป็นคู่สหายทางธรรม คู่ครูอาจารย์กับลูกศิษย์ หรือคู่บิดามารดากับบุตร คู่ธรรมนี้จะเน้นเกื้อกูลแก่กันและร่วมกันสร้างสิ่งดีๆ ให้แก่สังคม ซึ่งอาจเกิดมาได้หลายรูปแบบ เช่น เป็นเพื่อนกัน เป็นพี่น้องกัน เป็นพ่อแม่ลูกกัน เป็นอาจารย์กับศิษย์ ในกรณีที่คุณธรรมเกิดมาเป็นคู่รักหรือสามิภรรยากัน จะมีความสนิทสนม และเป็นเหมือนเพื่อนมากกว่าจะเป็นเหมือนสามิภรรยาทั่วไป ทั้งคู่จะเป็นเหมือนเพื่อนที่สนับสนุนการทำคุณงามความดีของกันและกัน และอาจช่วยเหลือกันในแง่ของการปฏิบัติธรรม อย่างเช่น ชูชกกับนางอมิตตา ซึ่งคู่ธรรมโดยแท้แล้วจะเป็นความสัมพันธ์ที่สะอาดและจะไว้วางใจซึ่งกันและกัน

คู่บารมี คือ คู่ที่อธิษฐานจะบำเพ็ญบารมีร่วมกัน เจริญสุขเจริญทุกข์ด้วยกัน คอยประคับประคองปรองดองกันให้ถึงเป้าหมายสูงสุดอันแสนไกล คู่บารมีจะมีลักษณะเป็นเพื่อนแท้ที่ขอมตายให้แก่กันและกันได้ มีความเสียสละสูง มีความถาวร จะพบกันเกือบทุกชาติไป บางชาติก็อาจได้อยู่ด้วยกัน บางชาติก็อาจมีปัญหาไม่ได้อยู่ด้วยกันตามแต่กรรม อาจจะเป็นพ่อ แม่ ลูก ป้า นายจ้าง เป็นต้น ตามสภาพของกรรมที่ทำมา โคจรเกื้อกูลกันทุกชาติไป คู่ประเภทนี้จะมี ความผูกพันกันลึกลับ เข้าใจกันได้ดี ความรักของคู่ประเภทนี้จะสะอาดจริงใจเชื่อถือได้ แต่ก็มีปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ บ้าง เพราะทั้งคู่ยังไม่บรรลุธรรมในระดับสูงนั่นเอง อย่างเช่น พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกุมารชาลี และพระธิดากันหา เป็นต้น

๓.๑.๓ หลักความกตัญญู

สุปแต่้มกลุ่มที่ ๑๓.๑ สุปแต่้มสังข์สินชัย

ภาพที่ ๓๒ สุปสินไชย สังข์และลีโ

กตัญญูกตเวทิตี^{๑๔} หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน

ความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน กตัญญูแปลว่า (ผู้) รู้อุปการะที่ท่านทำให้ ผู้รู้คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตเวทิตี ที่แปลว่า ประกาศคุณท่าน ผู้สนองคุณท่าน^{๑๕}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า กตัญญูกตเวทิตี แปลว่า ผู้รู้อุปการะที่ท่าน ทำแล้วและตอบแทน แยกออกเป็น ๒ คำ คือ กตัญญู รู้คุณท่านและกตเวทิตี ตอบแทนหรือสนองคุณท่าน^{๑๖}

ความกตัญญู คือ การรู้จักบุญคุณ ความสำนึกและรู้อุปการคุณของผู้ที่กระทำแล้วแก่ตน มีความระลึกนึกถึงด้วยความซาบซึ้งอยู่เสมอ ความตระหนักถึงอุปการคุณที่ตนได้รับจากผู้อื่น สิ่งอื่น แล้วมีการสนองคุณท่าน โดยไม่ลืมอุปการคุณนั้นเลย เรียกได้ว่าเป็นผู้มีความกตัญญู สิ่งที่ควร

^{๑๔} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๑๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๖.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒.

กตัญญูมี ๕ ประการ ได้แก่ กตัญญูต่อบุคคล ต่อสัตว์ ต่อสิ่งของ ต่อบุญคุณ ต่อตนเอง^{๑๗} ความกตัญญูกตเวที ทำให้เป็นบุคคลที่น่าคบหาสมาคม คนที่มีความกตัญญูกตเวทียังเป็นบุคคลที่หาได้ยาก ดังปรากฏในมังคลัตถทีปนี ว่า บุคคลที่หาได้ยากในโลก ๒ จำพวก^{๑๘} คือ บุพการี (ผู้ทำอุปการะก่อน) และกตัญญูกตเวที (ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วตอบแทน)^{๑๙} และที่สำคัญยังเป็นเครื่องหมายของคนดีด้วย แล้วในมงคลสูตร ยังจัดเป็นมงคลข้อที่ ๒๕ คือ ความกตัญญูและข้อที่ ๑๑ คือ เลี่ยงดูมารดาบิดาจากมงคล ๓๘ ประการ^{๒๐}

ความจริงหลักธรรมข้อนี้ท่านมักใช้คำเต็มว่า “กตัญญูกตเวที” แต่โดยเนื้อหาสาระของการปฏิบัติ ความสำนึกกตัญญู คือ รู้จักตระหนักในอุปการคุณที่ตนได้รับทั้งโดยตรงและโดยทางอ้อมจากคนและสิ่งแวดล้อม แล้วแสดงออกซึ่งความสำนึกด้วยการทดแทนบุญคุณท่าน ในทางพระพุทธศาสนาท่านสอนไว้ว่า ให้มองคน สัตว์ สิ่งแวดล้อมด้วยความเป็นมิตร แล้วงดเว้นพฤติกรรมในลักษณะของการประทุษร้ายมิตรของตน เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรของตนจัดว่าเป็นคนเลว ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “บุคคลพึงนั่งหรือนอนที่ร่มของตนไม่ได้ ไม่ควรหักรานกิ่งของตนไม้นั้น เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม”^{๒๑} และ “บุคคลอยู่ในเรือนของผู้ใดแม้คืนเดียว พึงได้ทั้งข้าวและน้ำ ไม่ควรคิดร้ายแก่ผู้นั้นแม้ด้วยใจ ผู้คิดร้ายบุคคลเช่นนั้น ชื่อว่าเผาฝ่ามืออันเปียกชุ่มและชื่อว่าประทุษร้ายมิตร”^{๒๒} ด้วยเหตุนี้เอง ความกตัญญูนอกจากจะเป็นมงคลแล้ว คนที่มีความสำนึกตระหนักในอุปการคุณของผู้อื่นยังเป็นคนที่หาได้ยาก และที่สำคัญก็มีความกตัญญูกตเวทียังเป็นเครื่องหมายของคนดีในโลกนี้ด้วย

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน สุรพงษ์ จันลิ้ม, “ศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมจากชาดก ตามที่ปรากฏในสารการเรี ยนรู้พระพุทธศาสนาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับชั้นมัธยมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๔”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๗๔-๗๕.

^{๑๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑๓.

^{๑๙} ดูรายละเอียดใน อ.ท.ท. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน พ.ท. (ไทย) ๒๕/๑-๑๓/๖-๘ และ พ.ท. (ไทย) ๒๕/๒๖๑-๒๗๒/๕๖๑-๕๖๓.

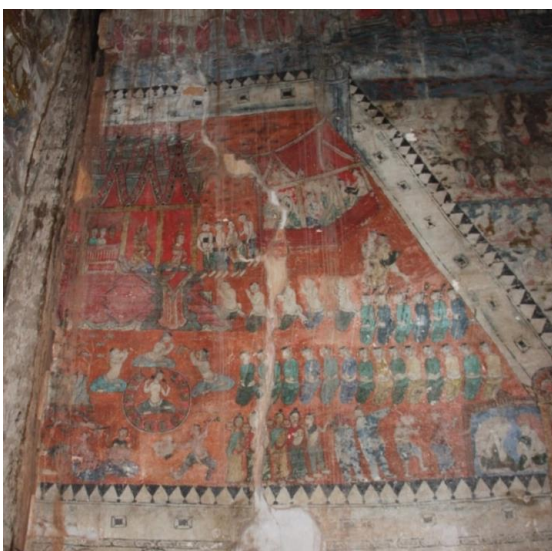
^{๒๑} พ.ท.ม. (ไทย) ๒๘/๑๕๖๕/๔๓๐.

^{๒๒} พ.ท.ม. (ไทย) ๒๘/๑๕๖๘/๔๓๐.

๓.๒ หลักพุทธจริยธรรมเกี่ยวกับการปกครอง

“การปกครอง” หมายถึง การควบคุมว่ากล่าวคนทั้งหมดให้อยู่ในระเบียบสม่ำเสมอ^{๒๓} การคุ้มครองรักษา ดูแลควบคุมสังคมมนุษย์ ที่อยู่ร่วมกันตั้งแต่สังคมที่เล็กที่สุด ระดับครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เมือง ประเทศ ไปจนถึงสังคมโลก ต้องมีการดูแลรักษาควบคุมคุ้มครอง อาทิ ในระดับครอบครัวก็ต้องมีบิดามารดา ปกครองดูแลบุตรและสมาชิกอื่นภายในครอบครัว สังคมที่ใหญ่ขึ้นก็ต้องมีหัวหน้าเป็นผู้นำปกครองดูแลสมาชิกลดหลั่นกันตามสถานภาพผู้นำของหมู่ ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมคนทั้งหมด ให้ประพฤติตามระเบียบสม่ำเสมอ และมีหน้าที่ควบคุมน้ำใจของเขาให้เคารพระเบียบ และให้เคารพนับถือตัวผู้ปกครองด้วย ผู้ปกครองจะสามารถควบคุมน้ำใจคนทั้งหมด ก็เพราะคุณธรรมของผู้ปกครอง สุปถัมได้แสดงหลักพุทธจริยธรรมที่เกี่ยวกับการปกครอง ดังนี้

กลุ่มที่ ๖.๑๐ เมืองราชคฤห์

ภาพที่ ๓๓ สุปถัมเมืองราชคฤห์^{๒๔}

^{๒๓} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร), “พุทธวิธีบริหาร”, **ธรรมลีลา**, (กันยายน ๒๕๕๔) : ๑๐.

^{๒๔} จากอักษรที่จารึกใต้ฐานปราสาทในสุปถัม ความว่า “เมืองราชคฤห์” เป็นชื่อเมืองหลวงของแคว้นมคธสมัยพุทธกาล เป็นเมืองในหุบเขา มีภูเขาล้อมรอบ ๕ ลูก จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **เบญจคีรีนคร** ราชคฤห์เป็นเมืองตั้งหลักพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า โดยพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร พระราชาผู้ครองนคร เป็นเมืองที่มีประวัติความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามากที่สุด สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระสาวกยังปรากฏอยู่มากมาย เช่น พระคันธกุฎีบนยอดเขาคิชฌกูฏ วัดเวฬุวันซึ่งเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา ถ้ำสุกรขาตาที่พระสารีบุตรได้บรรลุธรรม ถ้ำสัตบรรณคูหาที่ทำสังคายนาครั้งแรก เป็นต้น

กลุ่มที่ ๖.๑๑ เมืองกุสินารา

ภาพที่ ๓๔ สูปแด้มเมืองกุสินารา^{๒๕}

กลุ่มที่ ๑๐.๗ สูปแด้มเมืองสิพี พระเจ้ากรุงศุขชัย

ภาพที่ ๓๕ สูปแด้มเมืองสิพี

^{๒๕} จากสูปแด้ม พระราชาในปราสาทกำลังมีมือสังหารกรรมงานพระบรมศพจึงมีความชัดเจนว่าเป็นเมืองกุสินารา ในสมัยพุทธกาลเป็นเมืองเอกหนึ่งในสองของแคว้นมัลละ อยู่ตรงข้ามฝั่งแม่น้ำคูกับเมืองปาวา เป็นที่ตั้งของ สาลวโนทยาน สถานที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นที่ตั้งของสังเวชนียสถานแห่งที่ ๔ และเป็นสถานที่ถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้า ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ ตำบลมถากัวร์ อำเภอกุสินคร หรือกาเซีย หรือกาชยา (Kushinaga; Kasia; Kasaya) ในเขตจังหวัดเทวริยา (Devria; Devriya) รัฐอุตตรประเทศ ประเทศอินเดีย

๓.๒.๑ หลักอธิปไตย ๓

อธิปไตย หมายถึง ความเป็นใหญ่, ภาวะที่ถือเอาเป็นใหญ่ ได้แก่^{๒๖}

๑. อัตตอธิปไตย (supremacy of self; self-dependence) ความมีตนเป็นใหญ่, ถือตนเป็นใหญ่, กระทำการด้วยปรารถนาคตนเป็นประมาณ การถือตัวเองเป็นใหญ่ โดยไม่นำพาวาคนอื่นจะเห็นเป็นอย่างไร จึงน่าจะเทียบได้กับคำว่า เสด็จการ ผู้เป็นอัตตอธิปท ฟังใช้สติให้มาก

๒. โลกอธิปไตย (supremacy of the world or public opinion) ความมีโลกเป็นใหญ่, ถือโลกเป็นใหญ่, กระทำการด้วยปรารถนานิยมของโลกเป็นประมาณ การถือกระแสโลกเป็นใหญ่ และโลกในที่นี้หมายถึงคน จะเห็นได้ในคำสอนของพระพุทธองค์ที่ตรัสว่า โลกคือหมู่มืดมน ดังนั้น โลกอธิปไตยตามความหมายนี้เทียบได้กับคำว่า ประชาธิปไตยที่ถือคนส่วนใหญ่เป็นหลัก ผู้เป็นโลกอธิปท ฟังมีปัญหาครองตนและรู้พินิจ

๓. ธัมมาธิปไตย (supremacy of the Dharma or righteousness) ความมีธรรมเป็นใหญ่, ถือธรรมเป็นใหญ่, กระทำการด้วยปรารถนาความถูกต้อง เป็นจริง สมควรตามธรรม เป็นประมาณ ความถูกต้องเป็นใหญ่ อันถือได้ว่าเป็นหัวใจที่ปรากฏอยู่ได้ทั้งในโลกอธิปไตย และอัตตอธิปไตย เพราะเป็นปัจจัยสำคัญในการกำกับให้ผู้กระทำไม่ว่าจะถือโลกเป็นใหญ่ตามข้อ ๑ หรือถือตัวเองเป็นใหญ่ตามข้อ ๒ ดำรงอยู่ได้โดยที่ผู้คนในสังคมยอมรับ ในทางตรงกันข้าม ถ้าไม่มีธัมมาธิปไตยกำกับไม่ว่าจะเป็นโลกอธิปไตย หรืออัตตอธิปไตย ที่มีอำนาจล้นฟ้าแค่ไหนถึงจุดหนึ่งแล้วก็ต้องมีอันพังทลายลง เพราะผู้คนในสังคมมองเห็นภัย และลุกขึ้นมาต่อต้านพร้อมกัน ผู้เป็นธัมมาธิปท ฟังประพจน์ให้ถูกหลักธรรม ผู้เป็นหัวหน้าหมู่ ฟังถือธัมมาธิปไตยในปกครอง

๓.๒.๒ หลักพรหมวิหาร ๔

พรหมวิหารธรรม คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักความประพจน์ที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพจน์ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ได้แก่^{๒๗}

๑. เมตตา (loving-kindness; friendliness; goodwill) ความรักใคร่ ปรารถนาดีอยากให้ความมีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์ สัตว์ทั่วหน้า

๒. กรุณา (compassion) ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๗.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

๓. มุทิตา (sympathetic joy; altruistic joy) ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา (equanimity; neutrality; poise) ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับที่รับผิดชอบของตน

๓.๒.๓ หลักราชสังคหัตถ์ ๔

ราชสังคหัตถ์ หรือ สังคหัตถ์ของผู้ครองแผ่นดิน สังคหัตถ์ของพระราชา, ธรรมเนียมยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน, หลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง ได้แก่^{๒๘}

๑. สัสตเมธะ (shrewdness in agricultural promotion) ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร

๒. ปริสเมธะ (shrewdness in the promotion and encouragement of government officials) ความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ

๓. สัมมาปาสะ ('a bond to bind men's hearts'; act of doing a favor consisting in vocational promotion as in commercial investment) ความรู้จักผูกพันรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น ให้นักจมนักยืมทุนไปสร้างตัวในพาณิชยกรรม เป็นต้น

๔. วาขเปยะ หรือ วาจาเปยะ (affability in address; kindly and convincing speech) ความมีวาจาอันนุ่มนวล น้ำคำควรดื่ม คือ รู้จักพูด รู้จักปราศรัย ไพเราะ สุภาพนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์เป็นทางแห่งสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจในอันดี และความนิยมเชื่อถือ

๓.๒.๔ หลักพละ ๕

พละของพระมหากษัตริย์ พลังของบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ที่สามารถเป็นกษัตริย์ปกครองแผ่นดินได้ ได้แก่^{๒๙}

^{๒๘} หน้า ๑๔๓.

^{๒๙} หน้า ๑๔๐.

๑. พาวาพลัง หรือ กายพลัง (strength of arms) กำลังแขน หรือกำลังกาย คือ ความแข็งแรงมีสุขภาพดี สามารถและชำนาญในการใช้แขนใช้มือใช้อาวุธ ตลอดจนมียุทธโศปกรณ์พร้อม

๒. โภคพลัง (strength of wealth) กำลังโภคสมบัติ คือ มีทุนทรัพย์บริบูรณ์ พร้อมทั้งจะใช้จ่ายเลี้ยงคนและดำเนินกิจการได้ไม่ติดขัด

๓. อมัจฉพลัง (strength of counsellors or ministers) กำลังอมาตย์ หรือกำลังข้าราชการ คือ มีที่ปรึกษาและข้าราชการ ระดับบริหารที่ทรงคุณวุฒิเก่งกล้าสามารถ และจงรักภักดีซื่อสัตย์ต่อแผ่นดิน

๔. อภิจักรพลัง (strength of high birth) กำลังความมีชาติสูง คือ กำเนิดในตระกูลสูงเป็นชาติคหิชาติ ต้องด้วยความนิยมเชิดชูของมหาชน และได้รับการฝึกอบรมมาแล้วเป็นอย่างดีตามประเพณีแห่งชาติตระกูลนั้น

๕. ปัญญาพลัง (strength of wisdom) กำลังปัญญา คือ ทรงปรีชาญาณ หยั่งรู้เหตุผล ผิดชอบ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ สามารถวินิจฉัยเหตุการณ์ทั้งภายในภายนอก และดำเนินการต่าง ๆ ให้ได้ผลเป็นอย่างดี

๓.๒.๕ หลักทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรม หรือ ราชธรรม ๑๐ ธรรมของพระราชา, กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ, คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง, ธรรมของนัก "ได้แก่"^{๓๐}

๑. ทาน (charity; liberality; generosity) การให้ คือ สละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยงช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

๒. ศีล (high moral character) ความประพฤติดีงาม คือ สำรวมกายและจิตวาจา ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตดีคุณ ให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน

๓. ปริจาคะ (self-sacrifice) การบริจาคน คือ เสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. อาชวาะ (honesty; integrity) ความซื่อตรง คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. มัททวะ (kindness and gentleness) ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองคค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ได้รับความรักภักดี แต่มีขาดยำเกรง

^{๓๐} หน้า ๒๔๐ - ๒๔๑.

๖. ตปะ (austerity; self-control; non-indulgence) ความทรงเดช คือ แผลเผากิเลส ตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำอำยิจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุข ตำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำ กิจให้บริบูรณ์

๗. อักโกธะ (non-anger; non-fury) ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความ โกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรมเนียม มีเมตตาประจักษ์ไว้ ระวังความเคืองป่วน วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตนเอง

๘. อวิหิงสา (non-violence; non-oppression) ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบบังคับ กดขี่ เช่น เก็บภาษีทุจริต หรือ เกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเหิรอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุ เบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชากรผู้ใดเพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. ขันติ (patience; forbearance; tolerance) ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ทอดทิ้ง ถึงจะถูกขู่ถูกหยันด้วยคำเสียดสี ถากถางอย่างใด ก็ไม่หมกมุ่นใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณียที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

๑๐. อวิโรธนะ (non-opposition; non-deviation from righteousness; conformity to the law) ความไม่คลาดธรรม คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำที่ร้ายๆ ลากสักการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใดๆ สติมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม ก็ดี นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครองตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณีอันดีงาม ก็ดี ไม่ประพฤติก่อให้เกิดคลาดวิบัติไป

สรุปแต่กลุ่มที่ ๖.๑๐ เมืองราชคฤห์ กลุ่มที่ ๖.๑๑ เมืองกุสินารา และกลุ่มที่ ๑๐.๑๑ สรุปแต่เมืองสีพี พระเจ้ากรุงสญชัย ชาวเมืองที่ปรากฏในสรุปทั้ง ๓ มีความผาสุก อยู่ด้วยกันอย่าง สงบสุข มีการบรรเลงดนตรี ด้วยใบหน้าและกิริยาท่าทางที่ร่าเริงแจ่มใส ผู้คนก็ให้การพนอบน้อม แก่ผู้ปกครอง สิ่งนี้เป็นผลสะท้อนจากผู้ปกครองที่ดำรงด้วยหลักพุทธจริยธรรม คือ หลักการ ปกครอง ได้แก่ หลักอริยปทัศ ๓ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักราชสังคหวัตถุ ๔ หลักพละ ๕ หลัก ทศพิธราชธรรม เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคมนิยมอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะ เพราะฉะนั้นคนใน สังคมจึงประกอบไปด้วยสมาชิกทุกเพศทุกวัย มีความแตกต่างกัน ทั้งด้านฐานะ หน้าที่ การงาน อุปนิสัยความรู้ความสามารถ และความประพฤติทั้งคนดีและคนเลว มีทั้งคนแข็งแรงและคนอ่อนแอ หากไม่มีการปกครอง ไม่มีผู้ควบคุม รักษาระเบียบของสังคม ๆ ก็จะสับสนวุ่นวาย ไม่มีระเบียบวินัย จะมีการกดขี่ข่มเหงกัน เอารัดเอาเปรียบกันตามใจชอบ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการปกครอง ควบคุมดูแลให้มีความเรียบร้อย มีความสงบสุข ในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงให้

ความสำคัญแก่ผู้นำ หรือผู้ทำหน้าที่ปกครองหมู่คณะมากกว่าระบบปกครองที่นำมาใช้บริหารแคว้นหรือประเทศชาติ เมื่อผู้นำตั้งอยู่ในธรรมแล้วความผาสุกก็จะเกิดขึ้นกับอาณาประชาราษฎร์

๓.๒.๖ หลักการเจรจาเพื่อลดปัญหาความขัดแย้ง

สุปแต่้มกลุ่มที่ ๓.๓ สุปแต่้มมาตุลชาดก (เสือกกับราชสีห์)

ภาพที่ ๓๖ สุปแต่้มมาตุลชาดก (เสือกกับราชสีห์)

ในสมัยพุทธกาล มีพระหลวงตาสองรูปชื่อ พระกาฬะ และพระชุนหะ ทั้งสองรูปตั้งใจปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดอยู่ในป่าแห่งหนึ่งในเขตชนบท แคว้นโกศล อย่างไรก็ตาม พระทั้งสองรูปยังติดนิสัยตั้งแต่สมัยเป็นฆราวาสมาคนละอย่าง คือ พระชุนหะชอบความงามของพระจันทร์เต็มดวงข้างขึ้น ส่วนพระกาฬะชอบมองหมู่ดาวที่ส่องแสงระยิบระยับจับตาในคืนข้างแรม จึงหาข้อตกลงกันไม่ได้ จึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงได้นำเรื่องในอดีตมาตรัสชื่อว่า มาตุลชาดก ดังนี้

ในอดีตกาล ณ เชิงเขาแห่งหนึ่ง มีสัตว์ผู้เป็น สหายกันสองตัว คือ ราชสีห์ตัวหนึ่ง เสือโคร่งตัวหนึ่ง อยู่ในถ้ำเดียวกันนั่นเอง ในกาลนั้น แม้พระโพธิสัตว์ก็บวชเป็นฤๅษี อยู่ที่เชิงเขานั้นเหมือนกัน ภายหลังวันหนึ่ง ความวิวาทเกิดขึ้น แก่สหายเหล่านั้น เพราะอาศัยความหนาว เสือโคร่งกล่าวว่า ความหนาวย่อมมีเฉพาะในเวลาข้างแรม ราชสีห์กล่าวว่า มีเฉพาะในเวลาข้างขึ้น สหายแม้ทั้งสองนั้น เมื่อไม่อาจตัดความสงสัยของตน จึงถามพระโพธิสัตว์ "ข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ตาม สมัยใดลมย่อมพัดมา สมัยนั้นย่อมมีความหนาว เพราะความ หนาวเกิดแต่ลม ในปัญหาข้อนี้ท่านทั้งสองชื่อว่าไม่แพ้กัน"

ทั้งเสือโคร่งและราชสีห์ต่างแผดเสียงกันสนั่นป่า เมื่อหาซื้อยุดิไม่ได้ ทั้งสองจึงชวนกันไปหาพระฤาษี ซึ่งบำเพ็ญตบะอยู่ ณ เชิงเขาแห่งนั้นแล้วเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้ท่านฟัง พระฤาษีจึงกล่าวว่า

“ไม่ว่าจะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ตาม เมื่อมีลมพัดมาย่อมรู้สึกหนาวเพราะความหนาวเกิดแต่ลม เจ้าทั้งสองไม่แพ้กันในปัญหานี้”

เมื่อราชสีห์และเสือโคร่งทราบความจริงจากพระฤาษีแล้ว ก็หมดทริฏี เดินกลับถ้ำที่อยู่ของตนด้วยความสุขใจ

เรื่องราวที่ปรากฏในสุปแด้มกลุ่มนี้แสดงความสำคัญของพุทธจริยธรรม เกี่ยวกับเรื่องของการคิดเห็น เป็นเรื่องของการแสดงความคิดให้กับคนอื่นหนึ่งคนได้รู้ โดยเป็นการนับถือหรือการให้เกียรติความคิดเห็นของคนอื่นและไม่เอาความคิดของตนเองเป็นใหญ่ที่สุดนั่นเอง โดยแท้จริงแล้วทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็นนั้นต้องมีการเข้าใจและยอมรับความคิดเห็นของคนอื่นอยู่ในจิตใจอยู่แล้ว เรื่องราวของชาดกเรื่องมาลุตชาดก ได้เห็นปัญหาของการใช้ความคิดของตนเองเป็นใหญ่นั้นเอง ซึ่งจะเกิดปัญหา หรือข้อขัดแย้งขึ้นได้ จากชาดกมีวิธีที่สามารถแก้ปัญหา ดังนี้

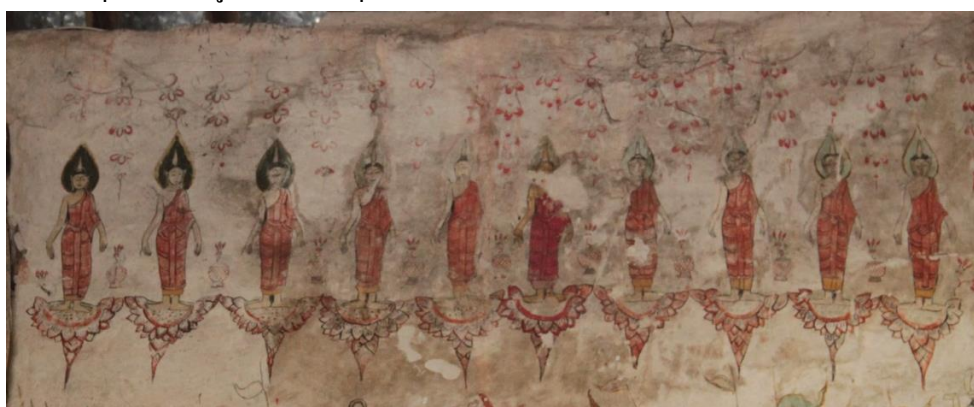
๑. ตรวจสอบข้อเท็จจริงให้ดีกว่าก่อน โดยให้ใคร่ตรองว่าอะไรเป็นเหตุ อะไรเป็นผล เพื่อประกอบการพิจารณา

๒. รับฟังความคิดเห็นของอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่ถือทิฏฐิมานะ เอาแต่ใจตนเองเป็นใหญ่

๓. พยายามหาวิธีที่ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อมิให้อีกฝ่ายมีทิฏฐิมานะมากขึ้น หากยังหาซื้อยุดิไม่ได้ ควรให้ผู้รู้จริงเป็นคนกลางช่วยตัดสิน และต้องยอมรับคำตัดสินโดยเคารพ

๓.๒.๓) หลักพระเมตตาคุณ

กลุ่มที่ ๒.๑ สุปแด้มอดีตพุทธ ๑๐ พระองค์

ภาพที่ ๓๓ สุปแด้มอดีตพุทธ ๑๐ พระองค์ ประทับยืนห้อยพระหัตถ์ข้างพระวรกาย

เรื่องราวที่ปรากฏในชื่อนี้แสดงความสำคัญของพุทธจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระอิริยาบถประทับยืนพระกรสองข้างทอดยาวแนบพระวรกาย ซึ่งอิริยาบถนี้ของอดีตพุทธไม่ปรากฏให้เห็นบ่อยนัก โดยส่วนมากจะพบในทำนองสมาธิ เมื่อพระพุทธรองค์เสด็จออกจากคันธกุฎีด้วยกิจนิมนต์เสวย หรือเสด็จออกโปรดสัตว์จะเสด็จออกประทับยืน ณ บริเวณหน้ามุขคันธกุฎีก่อน เป็นพุทธจริยวัตรพระอิริยาบถนี้^{๓๓} ด้วยพระอิริยาบถยืนตามปกติ ห้อยพระหัตถ์ทั้งสองลงชิดพระกายอย่างสบาย ๆ แสดงว่า ยังไม่มีเหตุการณ์อะไรอันจะทำให้ไหวพระกายคือประทับยืนเฉย ๆ น่าจะเรียกตามลักษณะว่า ปางเมตตาการุญ เมื่อพระบรมศาสดาจะเสด็จไป ณ สถานที่แห่งใดพร้อมด้วยหมู่สงฆ์ พระองค์ ก็จะเสด็จออกจากพระคันธกุฎีแล้วมาประทับยืนในทำนองหน้าพระคันธกุฎีเป็นปกติ เพื่อทอดพระเนตรความพร้อมเพรียงของคณะสงฆ์สาวก เมื่อพร้อมเพรียงกันดีแล้วก็จะเสด็จเป็นประธานนำคณะสงฆ์ไป

กลุ่มที่ ๕.๓ สูปแต่้มปราบพระยานาคันนโทปนันทะ

ภาพที่ ๓๘ สูปแต่้มพระพุทธรเจ้าทรงปราบพระยานาคันนโทปนันทะ

เนื้อเรื่องย่อ พบว่า เมื่อสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระวิหารเชตวัน ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้มาเข้าเฝ้าทูลอาราธนาพระองค์และพระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูป ไปรับบิณฑบาตที่บ้านของเศรษฐี พระพุทธองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นด้วยพระญาณว่า พระยานันโทปนันทะนาคราช ยังมีความเห็นผิดคือมีจลาทิส ถ้าทำให้ลดพยศเสียหน่อย ก็จะสามารรู้ธรรมได้ จึงสั่งให้พระมหาโมคคัลลานะไปทำการปราบด้วยฤทธิ์ จนสิ้นพยศ แล้วพาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงทรง

^{๓๓} กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, พระพุทธรูปปางต่าง ๆ , พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๒), หน้า ๖๓.

ประทาน ศีล ๕ ให้นำไปประพฤติปฏิบัติ^{๓๒} ในสູບແຕ້ມนี้แสดงควมมีพระเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือแม้กระทั่งสัตว์เดียรัจฉาน สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงมีความเมตตาต่อพระยานันโทปนันทนาคราช ที่ยังมีจิตอาทิจิให้สามารถรู้ธรรม

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมชอบอยู่รวมกันเป็นหมู่เหล่ามนุษย์จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงในการติดต่อเกี่ยวสัมพันธ์กับสังคมได้ การเกี่ยวข้องสัมพันธ์นั้นเริ่มตั้งแต่สังคมระดับครอบครัว ระดับเครือญาติ ระดับผู้ร่วมงาน จนกระทั่งสังคมในระดับประเทศหรือระดับโลก การที่จะสร้างสรรค์สังคมให้มีความสุข มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยนั้น คนทุกคนในสังคมจะต้องรู้จักปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสม นั่นคือการรู้จักเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนทำหน้าที่บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมช่วยเหลือส่วนรวม เพื่อสร้างสังคมให้น่าอยู่อาศัย ซึ่งการอุทิศตนทำหน้าที่บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมนั้น เราจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงเน้นมากเป็นพิเศษและถือว่าเป็นอุดมคติของพระพุทธศาสนาด้วย

ความเมตตาในสູບແຕ້ມกลุ่มนี้ กล่าวคือ ความเมตตา สำหรับผู้ปกครอง จากพุทธจริยวัตรที่ทรงแสดงออกซึ่งน้ำพระทัยให้ปรากฏว่าทรงมากด้วยพระเมตตาและกรุณาในพระสงฆ์สาวก ทั้งเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับพระสงฆ์ผู้เป็นหัวหน้า เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์พึงปฏิบัติตาม อันจะก่อให้เกิดเป็นความงดงามในพระธรรมวินัยนี้ หรือแม้แต่ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว หัวหน้าหน่วยงาน หัวหน้าองค์กร ผู้ปกครองในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้านขึ้นไปควรมีความเมตตาเป็นหลักในการปกครอง อันจะก่อให้เกิดความสามัคคี รักใคร่ปรองดองขึ้นในองค์กรได้ สมควรอย่างยิ่งที่จะน้อมเอาพุทธจริยธรรมนี้ไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขในสังคม

๓.๓ หลักพุทธจริยธรรมเกี่ยวกับการศึกษา

การศึกษา คือ การสร้างคนให้มีความรู้ ความสามารถมีทักษะพื้นฐานที่จำเป็นมีลักษณะนิสัยจิตใจที่ดีงาม มีความพร้อมที่จะต่อสู้เพื่อตนเองและสังคม มีความพร้อมที่จะ ประกอบการทำงานอาชีพได้ การศึกษาช่วยให้คนเจริญงอกงาม ทั้งทางปัญญา จิตใจ ร่างกาย และสังคม การศึกษาจึงเป็นความจำเป็นของชีวิตอีกประการหนึ่ง นอกเหนือจากความจำเป็น ด้านที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค การศึกษาจึงเป็นปัจจัยที่ ๔ ของชีวิต เป็นปัจจัยที่จะช่วยแก้ปัญหาทุก ๆ ด้านของชีวิต สູບແຕ້ມนี้ได้แสดงหลักพุทธจริยธรรมที่เกี่ยวกับการศึกษา ดังนี้

^{๓๒} เอกรัตน์ อุดมพร, *วรรณคดีสมัยอยุธยา*, (กรุงเทพมหานคร : เรืองแสงการพิมพ์, ๑๕๔๖), หน้า ๑๐๗.

๓.๓.๑ หลักเทศนา ๔

ลีลาการสอน หรือ พุทธลีลาในการสอน หรือ เทศนาวิธี (the Buddha's style or manner of teaching) การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง แม้ที่เป็นเพียงธรรมีกถา หรือการสนทนาทั่วไป ซึ่งมีไช้คราวที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษ ก็จะดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดีโดยมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ ๔ วิธี^{๓๓}

๑. สันทติสนา (elucidation and verification) ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒. สมาทปนา (incitement to take upon oneself; inspiration towards the Goal) ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติหรือหัดทำ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญ จนใจยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตเตชนา (urging; encouragement; animation; filling with enthusiasm) เร้าใจให้อาจหาญแก่งกล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จจงได้ สู้งาน ไม่หวั่นระย่อ ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก

๔. สัมปหังสนา (gladdening; exhilaration; filling with delight and joy) ปลอดขโสมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตใจให้เข้มแข็งเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับ และทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ

อรรถกถาชี้แจงเพิ่มเติมว่า ข้อ ๑ ปลดเปลื้องความเคลาหรือความมืดมัว ข้อ ๒ ปลดเปลื้องความประมาท ข้อ ๓ ปลดเปลื้องความอิดคร้าน ข้อ ๔ สัมฤทธิ์ การปฏิบัติ จำ ๔ ข้อนี้สั้นๆ ว่า ชี้ให้ชัด ชวนให้ปฏิบัติ เร้าให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง หรือ แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่งกล้า ร่าเริง

อาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน (the Three Aspects of the Buddha's Teaching; the Buddha's manners of teaching) ลักษณะการสอนของพระพุทธเจ้า ที่ทำให้คำสอนของพระองค์ควรแก่การประพฤติปฏิบัติตาม และทำให้เหล่าสาวกเกิดความมั่นใจเคารพเลื่อมใสในพระองค์อย่างแท้จริง ประกอบด้วยหลัก ๓ ประการ คือ^{๓๔}

๑. อภิณฺญาชัมมเทศนา (Having himself fully comprehended, he teaches others for the full comprehending of what should be fully comprehended; teaching with full comprehension) ทรงแสดงธรรมด้วยความรู้อย่างยิ่ง, ทรงรู้อย่างเห็นจริงเองแล้ว จึงทรงสอนผู้อื่น เพื่อให้รู้อย่างเห็นจริงตาม ในธรรมที่ควรรู้อย่างเห็นจริง

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๔.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

๒. สนิทานฉัมมเทศนา (He teaches the doctrine that has a causal bias; teaching in terms of or with reference to causality) ทรงแสดงธรรมมีเหตุผล, ทรงสั่งสอนชี้แจงให้เห็นเหตุผล ไม่เลื่อนลอย

๓. สปปาฏิหาริยฉัมมเทศนา (He teaches the doctrine that is wondrous as to its convincing power and practicality; teaching in such a way as to be convincing and practical) ทรงแสดงธรรมให้เห็นจริงได้ผลเป็นอศจรรย์, ทรงสั่งสอนให้มองเห็นชัดเจนสมจริงจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติได้ผลจริงเป็นอศจรรย์

อุปเดัมกลุ่มที่ ๖.๕ พระพุทธเจ้าแสดงธรรมแก่พระสาวก และกลุ่มที่ ๖.๖ พระพุทธเจ้าแสดงธรรมแก่เทวดา ได้ปรากฏหลักพุทธจริยธรรม เรื่อง เทศนา ๔ กล่าวคือ การแสดงธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ ทรงเพียบพร้อมไปด้วย หลักเทศนา ๔ อย่างบริบูรณ์ และการสอนของพระองค์ทำให้คำสอนควรแก่การประพฤติปฏิบัติตาม และทำให้เหล่าสาวกเกิดความมั่นใจ เคารพเลื่อมใสในพระองค์และพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

๓.๓.๒ หลักพหูสูต

พหูสูต มiong^{๓๕} (qualities of a learned person) คุณสมบัติที่ทำให้ควร ได้รับชื่อว่าเป็น พหูสูต คือ ผู้ได้เรียนรู้มาก หรือคงแก่เรียน

๑. พหูสูตา (having heard or learned many ideas) ฟังมาก คือ ได้เล่าเรียนสดับฟังไว้มาก

๒. ฐตา (having retained or remembered them) จำได้ คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำความไว้แม่นยำ

๓. วจสา ปริจิตา (having frequently practised them verbally; having consolidated them by word of mouth) คล่องปาก คือ ท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่อง จัดเจน

๔. มนสานุเปกขิตา (having looked over them with the mind) เพ่งขึ้นใจ คือ ใส่ใจนึก คิดพิจารณาจนเจนใจ นึกถึงครั้งใด ก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัด

๕. ทิฏฐิยา สุปฏิวิทธา (having thoroughly penetrated them by view) ขบได้ด้วยทฤษฎี หรือ แทะตลอดคดีด้วยทฤษฎี คือ ความเข้าใจลึกซึ้ง มองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล

อุปเดัมกลุ่มที่ ๖.๒ พระอินทร์สนทนาธรรมกับพระมาลัย กลุ่มที่ ๖.๓ พระศรีอริยเทพบุตรสนทนาธรรมกับพระมาลัย ได้ปรากฏหลักพุทธจริยธรรม เรื่อง พหูสูต กล่าวคือ พระมาลัยเถระเป็นพระมหาเถระผู้คงแก่เรียน เป็นผู้เรียนรู้มาก สามารถตอบคำถามแก่เหล่าเทวดา

^{๓๕} หน้า ๑๗๑.

และเผชิญหน้าอย่างอาจหาญ เชื่อมมั่นในความรู้ของตน ไม่กลัวแม้ว่าจะไปในที่แห่งใดก็ตาม พระมาลัยจึงเป็นแบบอย่างของผู้ที่มีคุณสมบัติอันประกอบแล้วด้วยหลักพุทธจริยธรรมพหุสูตรนี้

๓.๓.๓ หลักโพชฌงค์ ๗

โพชฌงค์ ๗^{๓๖} (enlightenment factors) ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้

๑. สติ (mindfulness) ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง
๒. ธรรมวิจยะ (truth-investigation) ความเพินธรรม, ความสอดส่องสืบค้นธรรม
๓. วิริยะ (effort; energy) ความเพียร
๔. ปีติ (zest) ความอิ่มใจ
๕. ปัสสัทธิ (tranquillity; calmness) ความสงบกายสงบใจ
๖. สมาธิ (concentration) ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์
๗. อุเบกขา (equanimity) ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง

อุปเดิมนกลุ่มที่ ๒.๑ อุปเดิมนอดีตพุทธ ๑๐ พระองค์ กลุ่มที่ ๓.๑ อุปเดิมนพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์ กลุ่มที่ ๔.๑ อุปเดิมนพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ กลุ่มที่ ๕.๑ พระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ กลุ่มที่ ๑๐.๑ อดีตพุทธ ๖ พระองค์ กลุ่มที่ ๑๑.๑ อดีตพุทธ ๘ พระองค์ และกลุ่มที่ ๑๒.๑ อดีตพุทธ ๗ พระองค์ โดยเฉพาะผนังด้านหน้าพระประธาน ด้านทิศเหนือ กลุ่มที่ ๖.๑ มีอุปอดีตพุทธ ๑๑๒ พระองค์ ได้ปรากฏหลักพุทธจริยธรรม เรื่อง โพชฌงค์ ๗ กล่าวคือ พระโพธิสัตว์ก่อนที่ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ ต้องประกอบด้วย โพชฌงค์ ๗ ประการคือ สติ ความระลึกได้ มีใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง ธรรมวิจยะ ความสืบค้นธรรม พินิจพิเคราะห์ธรรมะ วิริยะ ความพากเพียร ปีติ ความอิ่มเอิบใจ ปัสสัทธิ ความสงบกายสงบใจ สมาธิ ความมีใจตั้งมั่น อุเบกขา ความมีใจเป็นกลางไม่เอนเอียงเป็นสัมมาทิว ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ทั้ง ๗ นี้ หากได้ประกอบแล้วในบุคคลใดย่อมสามารถได้บรรลุธรรม อย่างแน่นอน

อุปเดิมนนี้ได้แสดงพุทธจริยธรรมเกี่ยวกับการศึกษา เรื่องหลักเทศนา ๔ หลักพหุสูตรและหลักโพชฌงค์ ๗ เพราะการศึกษาสร้างคนให้มีความรู้ ความสามารถมีทักษะพื้นฐานที่จำเป็น มีลักษณะจิตใจมีนิสัยที่ดีงาม มีความพร้อมที่จะต่อสู้เพื่อตนเองและสังคม มีความพร้อมที่จะประกอบการทำงานอาชีพได้ การศึกษาช่วยให้คนเจริญงอกงาม ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา เป็นปัจจัยที่น้อมนำให้ก้าวเข้าสู่ความเจริญสูงสุดนั่นคือการมีความรอบรู้ในกองสังขารเป็นปัญญาขั้นสูงสุดนำพาให้ได้รู้แจ้งแทงตลอด เข้าสู่สุขสูงสุด คือ พระนิพพาน

^{๓๖} หน้า ๒๘๑ - ๒๘๒.

๓.๔ หลักพุทธจริยธรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต

การดำรงชีวิตนับว่าเป็นเรื่องใหญ่ เพราะจะต้องต่อสู้กับปัญหาน้อยใหญ่นานัปการทั้งปัญหาการครองชีวิต ปัญหาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และปัญหาสุขภาพอนามัย ซึ่งแต่ละคนก็มีปัญหาที่แตกต่างกันไปคนละหลายปัญหา ชีวิตควรเป็นอยู่อย่างมีความสุข อุปได้แสดงหลักพุทธจริยธรรมที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ดังนี้

๓.๔.๑ หลักกรรม

อุปได้กลุ่มที่ ๖.๔ พระพุทธองค์ทรงพระประจักษ์

ภาพที่ ๓๕ พระพุทธองค์ทรงพระประจักษ์ พระอานนทถวายน้ำ

เรื่องราวที่ปรากฏในช่องนี้แสดงความสำคัญของพุทธจริยธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับบุญกรรมของพระพุทธเจ้า มีเรื่องกล่าวไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ปุพพกรรมกัมปิโถติกะ ว่า ก่อนที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานหลังจากเสวยพระกระยาหารสุกรมัททวะ^{๓๖} ที่นายจุนทะกัมมารบุตรจัดถวายแล้ว เกิดอาการทรงพระประชวรอย่างรุนแรงลงพระบังคนหนักเป็นโลหิต (ถ่ายอุจจาระเป็นเลือด) ทรงได้รับทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส(กระหายน้ำอย่างมาก) แต่ทรงใช้สติสัมปชัญญะข่มทุกขเวทนาไว้ ตรัสชวนท่านพระอานนท์ ออกเดินทางต่อไปยังกรุงกุสินารา ระหว่างทางทรงหยุดพักและพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทับนั่งแล้ว ตรัสกับพระอานนท์ว่า อานนท์ เธอช่วยไปนําน้ำดื่มมา เรากระหายจะดื่ม น้ำ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งอย่างนี้

^{๓๖} สรุปรจากพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) หน้า ๔๖๑ – ๔๖๒ ว่า “สุกรมัททวะ” มักแปลกันว่าเนื้อสุกรอ่อน แต่รรถกถาให้ความหมายไว้ ๕ อย่าง คือ ๑. เนื้อหมูที่นุ่มรสสนิทหรือเนื้อหมูที่ไม่อ่อนไม่แก่เกินไป ๒. เนื้อไม้ที่หมูชอบไปคุดย้ำ ๓. เห็ดที่เกิดในบริเวณที่หมูคุดย้ำ ๔. อายุวัฒนะขนานหนึ่ง ๕. ข้าวที่นุ่มนวลกลมกล่อมปรุงด้วยเบญจโครส (ผลผลิตจากนมโค ๕ อย่าง คือ นมสด นมเปรี้ยว เปรียง เนยใส เนยข้น)

พระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เกวียนประมาณ ๕๐๐ เล่ม เพิ่งข้ามไป เมื่อเกวียนนั้นน้อย ถูกล้อเกวียนย่ำจนขุ่นเป็นตะไคร้ไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม่น้ำ กุสาอยู่ไม่ไกลแค่นี้เอง มีน้ำใส จืดสนิท เย็นสะอาด มีท่าเทียบนารัณมัย ขอพระผู้มีพระภาคเสด็จไปทรงดื่มและทรงสนานพระวรกายในแม่น้ำกุสาณี้เถิด. แม้ครั้งที่สองพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ตรัสกะพระอานนท์... แม้ครั้งที่สาม... พระอานนท์จึงทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ถือบาตร เดินเข้าไปยังลำธารนั้น ขณะนั้น ลำธารนั้นมีน้ำน้อยถูกล้อเกวียนย่ำจนขุ่นเป็นตะไคร้ไป เมื่อพระอานนท์เข้าไปใกล้น้ำก็กลับใสสะอาด ไม่ขุ่นไหลไป^{๓๘}

เรื่องบุญกรรมที่ได้ห้ามผู้อื่นดื่ม น้ำ ทำให้ต้องอดน้ำ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ชาติปางก่อน เราเมื่อครั้งเกิดเป็นนายโคบาล ต้อนโคไปเลี้ยง ได้เห็นแม่โคกำลังดื่มน้ำขุ่น จึงห้ามมันไว้ไม่ให้ดื่ม ด้วยผลกรรมนั้น ในภพสุดท้ายนี้ เรากระหายน้ำ ก็ไม่ได้ดื่มน้ำตามความปรารถนา^{๓๙}

เรื่องบุญกรรมที่พระพุทธองค์ทรงเกิดอาการพระประชวรอย่างรุนแรงลงพระบังคนหนักเป็นโลหิต (ถ่ายอุจจาระเป็นเลือด) พระผู้มีพระภาคได้ตรัสให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า เมื่อก่อนเราเป็นหมอรักษาโรคได้ให้เศรษฐีบุตรถ่ายทอด ด้วยวิบากกรรมนั้นเราจึงเป็นโรคปากคันรักษาไม่ลงแดง^{๔๐}

กรรม แปลว่า การงาน หรือ การกระทำ แต่ในทางธรรมหมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา เป็นไปด้วยความตั้งใจ ถ้าไม่มีเจตนาไม่ถือว่าเป็นกรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำความกรรมด้วยกาย วาจา ใจ”^{๔๑}

กรรมเหล่าใดที่จะส่งผลของกรรมในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ภพใดภพหนึ่งนั้นไม่อาจจะชี้ชัดเจตนาลงไปได้ พระพุทธโฆษาจารย์ ได้รวบรวมหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวกับการให้ผลของกรรม ไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ว่า การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม, ในที่นี้หมายถึงกรรมประเภทต่าง ๆ พร้อมทั้งหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการให้ผลของกรรมเหล่านั้น มี ๑๒ ประการ จัดได้ ๓ หมวด หรือที่เรียกว่า กรรม ๑๒^{๔๒} ดังนี้

^{๓๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๑ / ๑๓๕-๑๔๐.

^{๓๙} พุ.อุ. (บาลี) ๓๒/๓๕๒ / ๓๖๑-๓๖๔.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๔๑} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^{๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อริยมรรค, ๒๕๕๕), หน้า ๒๔๕ – ๒๕๐.

หมวดที่ ๑ ว่าโดยปากกาล คือ จำแนกตามเวลาที่ทำให้ผล

๑. ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในปัจจุบันคือในภพ
๒. อุปัชชเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิดคือในภพหน้า
๓. อปรายปริยเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในภพต่อไป
๔. อโหสิกรรม กรรมเลิกให้ผล ไม่มีผลอีก

หมวดที่ ๒ ว่าโดยกิจ คือจำแนกการให้ผลตามหน้าที่

๕. ชนกกรรม กรรมแต่งให้เกิด, กรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด
๖. อุปัตถัมภกกรรม กรรมสนับสนุน, กรรมที่เข้าช่วยสนับสนุนหรือซ้ำเติมต่อจากชนกกรรม

๗. อุปปีฬกรรม กรรมบีบคั้น, กรรมที่มาให้ผล บีบคั้นผลแห่งชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรมนั้น ให้แปรเปลี่ยนทุเลาลงไป บั่นทอนวิบากมิให้เป็นไปได้นาน

๘. อุปฆาตกรรม กรรมตัดรอน, กรรมที่แรง ฝ่ายตรงข้ามกับชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรม เข้าตัดรอนการให้ผลของกรรมสองอย่างนั้น ให้ขาดไปเสียทีเดียว เช่น เกิดในตระกูลสูง มั่งคั่ง แต่อายุสั้น เป็นต้น

หมวดที่ ๓ ว่าโดยปากทานปริยาย คือ จำแนกตามความยักเยื้องหรือลำดับความแรงในการให้ผล

๙. ครุกรรม กรรมหนัก ให้ผลก่อน ได้แก่ สมาบัติ ๘ หรือ อนันตริยกรรม
๑๐. พหุลกรรม หรือ อาจิณณกรรม กรรมทำมากหรือกรรมชิน ให้ผลรองจากครุกรรม
๑๑. อาสันนกรรม กรรมจวนเจียน หรือกรรมใกล้ตาย คือกรรมทำเมื่อจวนจะตาย จับใจอยู่ใหม่ๆ ถ้าไม่มี ๒ ข้อก่อน ก็จะให้ผลก่อนอื่น

๑๒. กตัตตากรรม หรือ กตัตตวาปนกรรม กรรมสัปดาห์ทำ, กรรมที่ทำไว้ด้วยเจตนาอันอ่อน หรือมิใช่เจตนาอย่างนั้นโดยตรง ต่อเมื่อไม่มีกรรมอื่นให้ผลแล้วกรรมนี้จึงจะให้ผล

จากการวิเคราะห์อุปเดัมกลุ่มที่ ๖.๔ พระพุทธองค์ทรงพระประหาร ได้พบหลักพุทธจริยธรรมเรื่อง หลักกรรม ซึ่งเป็นบุพกรรมของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงกระทำไว้ในอดีตชาติ ส่งผลให้ได้รับทุกข์เวทนาเกิดขึ้นกับพระวรกายอย่างหาที่หลบเลี่ยงมิได้ แม้ว่าจะทรงดับกิเลสโดยสิ้นเชิงแล้วก็ตาม แต่บุพกรรมที่ทรงกระทำเอาไว้ในอดีตชาติได้ส่งผลจนกว่าจะสิ้นชีพาวชณม์ ฉะนั้นเมื่อได้ทราบชัดเช่นนี้ จึงควรที่จะกระทำแต่ความดี ละเว้นการทำความชั่วทุกชนิดและให้ระลึกอยู่เสมอว่า สิ่งที่เกิดขึ้น เป็นอยู่ในปัจจุบันสมัย เป็นผลมาจากการกระทำในอดีตชาติเป็นกรรมที่ติดตามส่งผล ดังนั้นอุปเดัมนี่จึงเป็นเครื่องเตือนสติให้รู้จักรอบคอบ ไตร่ตรองให้ถี่ถ้วนเสีย

ก่อนที่จะกระทำการสิ่งใด ๆ ให้มุ่งประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งดีงาม ละเว้นการทำความชั่วทั้งปวง และแก้ไขปรับปรุงการกระทำของตนให้ถูกต้องดีงามอยู่เสมอ

๓.๔.๒ หลักการสร้างบุญกุศล

สุปเตมฺมกลุ่มที่ ๒.๓ สุปเตมฺมเรือสำเภากลางท้องมหาสมุทร

ภาพที่ ๔๐ สุปเตมฺมเรือสำเภากลางท้องมหาสมุทร

เรื่องราวที่ปรากฏในช่องนี้แสดงความสำคัญของพุทธจริยธรรมโดยการเปรียบเทียบน้ำในมหาสมุทรกับบุญกุศล ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค สคาถกปัญญกิสันตวรรค ปฐมอภิสันตสูตร ความว่า

การที่จะกำหนดปริมาณของน้ำในมหาสมุทรว่า น้ำมีปริมาณเท่านี้อาพหะ ๑ น้ำมีปริมาณเท่านี้ ๑๐๐ อาพหะ น้ำมีปริมาณเท่านี้ ๑,๐๐๐ อาพหะหรือน้ำมีปริมาณเท่านี้ ๑๐๐,๐๐๐ อาพหะดังนี้ ไม่ใช่จะทำได้ง่าย แท้ที่จริงปริมาณของน้ำในมหาสมุทรนั้นย่อมถึงการนับว่า เป็นห้วงน้ำใหญ่ที่นับไม่ได้ประมาณไม่ได้เลยแม้จันใด การที่จะกำหนดประมาณบุญของอริยสาวกผู้ประกอบด้วยห้วงบุญกุศล ๔ ประการนี้ว่า ห้วงบุญกุศลมีประมาณเท่านี้ นำสุขมาให้ดังนี้ ไม่ใช่จะทำได้ง่ายแท้ที่จริง ห้วงบุญกุศลนี้ย่อมถึงการนับว่าเป็นกองบุญใหญ่ที่นับไม่ได้ ประมาณไม่ได้เลย จันนั้นเหมือนกัน พระผู้มีพระภาคผู้สุดศตาศาได้ตรัสเวยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

“แม่น้ำหลายสายคับคั่งไปด้วยหมู่ปลา
ไหลบ่าไปยังมหาสมุทร อันเป็นที่ขังน้ำขนาดใหญ่
ประมาณไม่ได้ มีสิ่งที่น่าสนใจมาก
เป็นแหล่งรัตนะชั้นเยี่ยม จันใด
สายธารแห่งบุญย่อมหล่อไหลไปสู่รชน
ผู้เป็นบัณฑิต ผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า
ที่นอน ที่นั่ง และเครื่องปูลาด
เปรียบเหมือนแม่น้ำคือห้วงน้ำไหลไปยังมหาสมุทร จันนั้น”^{๔๓}

คำว่า “บุญ” มาจากภาษาบาลีว่า “บุญญ” แปลว่า บุญ, กรรมดี, กุศล^{๔๔} พอมาเป็นภาษาไทยเรียกว่า บุญ มีความหมายว่า กรรมที่ชำระสันดานของผู้กระทำให้สะอาด, สภาวะอันทำให้เกิดความน่ายุชา, การกระทำอันนำไปเต็มอิ่มสมน้ำใจ, ความดี, กรรมที่ดีงามเป็นประโยชน์, ความประพฤติชอบทางกาย วาจา ใจ, กุศล^{๔๕} ดังนั้นใครที่มีดวงจิตที่ผ่องแผ้วแจ่มใส สะอาด จึงมักจะนิยมเรียกว่าคนมีบุญ คำสอนสำคัญทางพระพุทธศาสนาเน้นเรื่องของบุญ การทำบุญ วิธีการทำบุญ การเสวยผลของบุญไว้มากมาย จนกลายเป็นส่วนหนึ่ง คำว่าบุญมักมาคู่กับคำว่าบาป ในส่วนของบุญคือสิ่งที่ควรทำ กรรมชั่วคือสิ่งที่ควรละเว้น ควรทำบุญกุศลไว้มาก

จากการวิเคราะห์อุปเดิมนกลุ่มที่ ๒.๓ อุปเดิมนเรือสำเภากลางท้องมหาสมุทร ได้พบหลักพุทธจริยธรรมเรื่อง หลักการสร้างบุญกุศล เรือนี้เปรียบเสมือนตัวเราที่เกิดมาแล้วต้องลอยในห้วงน้ำที่เต็มไปด้วยอันตรายนานาประการ นั่นคือ อกุศลกรรมต่าง ๆ ที่ทำให้เราเวียนไหวด้วยเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารนี้ ดังนั้นเราจึงควรเร่งสร้างบุญกุศลให้ถึงพร้อมก่อนที่จะถึงแก่พิราลัยจะพาเราเข้าสู่อบายภูมิเบื้องต่ำ พระพุทธศาสนานี้เปรียบได้ดั่งห้วงมหาสมุทรที่รวบรวมเอาบุญกุศลที่ไหลบ่ามาจากทั่วสารทิศ เป็นแหล่งรวมของบุญกุศล เรือเปรียบเสมือนตัวเราที่ลอยล่องอยู่ในกองบุญกุศล เพราะเมื่อได้เกิดเป็นมนุษย์ก็เปรียบดั่งเรือชั้นยอด ยิ่งได้พบพระพุทธศาสนาอีกก็เปรียบได้ดั่งเรือสำเภาใหญ่ ดังนั้นจึงควรดัดดวงบุญกุศลไว้อย่างเต็มที่

๓.๔.๓ หลักการสร้างบารมี

จากอุปเดิมนที่ปรากฏอุปเดิมนพุทธหรืออุปเดิมนพระพุทธเจ้าอยู่ด้านบนสุดของผนัง กลุ่มที่ ๒.๑ อุปเดิมนอดีตพุทธ ๑๐ พระองค์ กลุ่มที่ ๓.๑ อุปเดิมนพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์ กลุ่มที่ ๔.๑ อุปเดิมน

^{๔๓} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๓๓/๕๖๐-๕๖๑.

^{๔๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘,ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๔๔๓.

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๘๒.

พระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ กลุ่มที่ ๕.๑ พระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ กลุ่มที่ ๑๐.๑ อติตพุทธ ๖ พระองค์ กลุ่มที่ ๑๑.๑ อติตพุทธ ๘ พระองค์ และกลุ่มที่ ๑๒.๑ อติตพุทธ ๗ พระองค์ โดยเฉพาะผนังด้านหน้าพระประธาน ด้านทิศเหนือ กลุ่มที่ ๖.๑ มีรูปอติตพุทธ ๑๑๒ พระองค์

ภาพที่ ๔๑ รูปอติตพระพุทธเจ้า

การวาดในแต่ละห้องและแต่ละกลุ่มไม่ได้กำหนดจำนวนที่แน่นอนจึงทำให้กำหนดไม่ได้ว่าเป็นอติตพระพุทธเจ้าพระองค์ใดบ้างจาก คัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวเอาไว้ว่า พระพุทธเจ้าที่ล่วงมาแล้วหลายพระองค์ มีจำนวนมากมายนับไม่ถ้วน อุปมาว่าจำนวนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ล่วงไปแล้วมีจำนวนมากกว่าเม็ดทรายในมหาสมุทรทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าตรัสว่าเรื่องพุทธวิสัยเป็นอจินไตย คือเป็นสิ่งที่ไม้อาจเข้าใจได้ด้วยตรรกะสามัญของปุถุชน^{๔๖} ผู้วิจัยจึงนำเอาหลักการสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ก่อนที่มามีบังเกิดเป็นพระพุทธเจ้ามาอธิบาย ดังนี้

คุณสมบัติของการเป็นพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าคือผู้ที่ป็นศาสดาเอกในพุทธศาสนา แบ่งพระพุทธเจ้าออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๑. **ปัญญาพุทธเจ้า** คือ พระพุทธเจ้าที่สร้างบารมีโดยใช้ปัญญาเป็นตัวนำระยะเวลาการสร้างบารมีทั้งหมด ๒๐ อสงไขยกับเศษแสนมหากัลป์ คือปรารถนาอยู่ในใจเป็นเวลา ๗ อสงไขย หลังจากนั้นออกปากกล่าววาจาต่อพระพักตร์พระพุทธเจ้าเป็นเวลา ๕ อสงไขย รวมเป็น ๑๖ อสงไขย และได้เป็นพระนิยตะโพธิสัตว์ได้รับพุทธพยากรณ์ ครั้งแรกเหลืออีก ๔ อสงไขยกับเศษแสนมหากัลป์เป็นการสร้างบารมีอย่างยิ่งและเข้มงวดขึ้นเรื่อย และได้รับพยากรณ์เข้ามาตลอดเมื่อได้พบกับพระพุทธเจ้าจนถึงสมัยพุทธภูมิของท่าน

^{๔๖} ราชละเอียดใน พ.อ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๒๒/๑๒๓-๑๓๘.

๒. ศรัทธาพุทธเจ้า คือ พระพุทธเจ้าที่สร้างบารมีโดยใช้ศรัทธาเป็นตัวนำระยะเวลาการสร้างบารมีทั้งหมด ๔๐ อสงไขยกับเศษแสนมหากัลป์ คือ ปรรณนาอยู่ในใจเป็นเวลา ๑๔ อสงไขย หลังจากนั้นออกปากกล่าววาทะต่อพระพักตร์พระพุทธเจ้าเป็นเวลา ๑๘ อสงไขย รวมเป็น ๓๒ อสงไขย และได้เป็นพระนิยตะโพธิสัตว์ได้รับพุทธพยากรณ์ครั้งแรกเหลืออีก ๘ อสงไขยกับเศษแสนมหากัลป์ เป็นการสร้างบารมีอย่างยิ่งและเข้มงวดขึ้นเรื่อยและได้รับพยากรณ์เข้ามาตลอดเมื่อได้พบกัฐพระพุทธเจ้าจนถึงสมัยพุทธภูมิของท่าน

๓. วิริยะพุทธเจ้า คือ พระพุทธเจ้าที่สร้างบารมีโดยใช้วิริยะเป็นตัวนำระยะเวลาการสร้างบารมีทั้งหมด ๘๐ อสงไขยกับเศษแสนมหากัลป์ คือปรรณนาอยู่ในใจเป็นเวลา ๒๘ อสงไขย หลังจากนั้นออกปากกล่าววาทะต่อพระพักตร์พระพุทธเจ้าเป็นเวลา ๓๖ อสงไขย รวมเป็น ๖๔ อสงไขย และได้เป็นพระนิยตะโพธิสัตว์ได้รับพุทธพยากรณ์ครั้งแรกเหลืออีก ๑๖ อสงไขยกับเศษแสนมหากัลป์

เป็นการสร้างบารมีอย่างยิ่งและเข้มงวดขึ้นเรื่อยและได้รับพยากรณ์เข้ามาตลอดเมื่อได้พบกับพระพุทธเจ้าจนถึงสมัยพุทธภูมิของท่าน สำหรับพระโพธิสัตว์ที่ยังเป็น อนิยตะโพธิสัตว์ ที่สร้างบารมีสมบูรณ์แล้วจะได้รับพุทธพยากรณ์เป็นครั้งแรกต่อพระพักตร์พระพุทธเจ้า ต้องมีธรรมสโมธาน ๘ ประการสมบูรณ์ จึงได้รับพุทธพยากรณ์โดยนัยว่า จะได้ตรัสรู้เป็นองค์พระพุทธเจ้า ทรงนามว่าอย่างนั้นในกัปอันเป็นอนาคตที่ท่านนั้นก็กลายเป็น นิยตะโพธิสัตว์ ทันที คือเป็นพระโพธิสัตว์ที่เที่ยงแท้

ธรรมสโมธาน ๘ ประการคือ

๑. ได้เกิดเป็นมนุษย์

๒. เป็นบุรุษเพศ ไม่เป็นกระเทย

๓. มีอุปนิสัยปัจจัยแห่งพระอรหันต์รุ่งเรืองอยู่ในขันธสันดาน(ถ้าเกิดเปลี่ยนใจก็จะเป็นพระอรหันต์ทันที)

๔. ต้องพบพระพุทธเจ้าขณะมีพระชนม์ชีพอยู่ และได้สร้างกองบุญกุศลต่อพระพักตร์

๕. ต้องเป็นบรรพชิต หรือต้องเป็น โยคี ฤาษี ดาบส หรือปริพาชก ที่มีลัทธิเชื่อว่าบุญบาปมีจริง ทำบุญได้บุญ ทำบาปได้บาป ต้องไม่เป็นภคหัตถ์ผู้ครองเรือน

๖. ต้องมีอภิญญาและฌานสมาบัติอันเชี่ยวชาญ

๗. เคยให้ชีวิตของตนเป็นทานเพื่อสัสมโพธิญาณมาก่อนในอดีตชาติ

๘. ต้องมี จันทะ คือมีความรักความพอใจในพุทธภูมิเป็นกำลัง

กล่าวถึงพุทธภูมิธรรมของนิยตะโพธิสัตว์ในการเพิ่มพูนบารมีให้มากยิ่งขึ้น มีน้ำใจประกอบไปด้วย พุทธภูมิธรรม ๔ ประการคือ

๑. อุตสาหโห คือ ประกอบไปด้วยพระอุตสาหะ มีความเพียรอันสลักติดแน่นในจิตใจ อย่างมั่นคง

๒. อุมตฺโต คือ ประกอบด้วยปัญญา มีปัญญาเชี่ยวชาญเฉียบคม

๓. อวตฺถานํ คือ มีพระทัยอธิษฐานอันมั่นคง มิได้หวั่นไหวคลอนแคลน

๔. หิตจริยา คือ ประกอบไปด้วยพระเมตตา เจริญจิตอยู่ด้วยพรหมวิหารเป็นปกติ

ต่อจากนั้น พระโพธิสัตว์ก็ต้องบำเพ็ญพุทธการธรรม ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. บำเพ็ญทาน สละบริจาคลังทั้งปวงจนถึงร่างกาย และชีวิตให้ได้หมดสิ้น เหมือนอย่าง เทาชนะใส่น้ำกว่าจนหมดน้ำ

๒. บำเพ็ญศีล รักษาศีลยิ่งกว่าชีวิต เหมือนอย่างเนื้อทรายรักษากายยิ่งกว่าชีวิต

๓. บำเพ็ญเนกขัมม ออกจากกาม จากบ้านเรือนเหมือนอย่างมุ้งออกจากพันธุการ

๔. บำเพ็ญปัญญา เข้าหาศึกษา ได้ถามบัณฑิต โดยไม่เว้นว่าจะเป็นบุคคลมีชาติชั้นวรรณะ ต่ำ ปานกลางหรือสูง เหมือนอย่างภิกษุเที่ยวบิณฑบาตรับไปตามลำดับ ไม่เว้นแม้ที่ตระกูลต่ำ

๕. บำเพ็ญวิริยะ มีความเพียร ไม่ย่อหย่อนทุกอิริยาบถ เหมือนอย่างสีหราชมีความเพียร มั่นคงในอิริยาบถทั้งปวง

๖. บำเพ็ญขันติ อดทนทั้งในคำยกย่อง ทั้งในการดูหมิ่นดูแคลน เหมือนอย่างแผ่นดิน ไครทั้งของสะอาด หรือไมสะอาดก็รองรับได้ทั้งนั้น

๗. บำเพ็ญสัจจะ รักษาความจริงไม่พูดเท็จทั้งที่รู้ แม้ฟ้าจะผ่าเพราะเหตุไม่พูดเท็จ ก็ไม่ยอมพูดเท็จ เหมือนอย่างดาวโอสธิ ดำเนินไปในวิถีของตน เทียงตรงทุกฤดู

๘. บำเพ็ญอุทรฺฐาน ตั้งใจมุ่งมั่นไม่หวั่นไหว คือเด็ดเดี่ยวแน่อนในสิ่งที่อธิษฐานใจไว้ เหมือนอย่างภูเขาคิน ไม่หวั่นไหวในเมื่อถูกลมกระหนาบทุกทิศ

๙. บำเพ็ญเมตตา แผ่เมตตาภาพไมตรีจิต ไม่คิดโกรธอาฆาต มีจิตสม่ำเสมอเป็นอันเดียวทั้งในผู้ให้คุณ ทั้งในผู้ไม่ให้คุณหรือให้โทษ เหมือนน้ำแผ่ความเย็นไปให้อย่างเดียวกันแก่คนทั้งชั่วทั้งดี

๑๐. บำเพ็ญอุเบกขา วางจิตมัธยัสต์เป็นกลาง ทั้งในคราวสุขในคราวทุกข์ เหมือนอย่างแผ่นดิน เมื่อไครทั้งของสะอาดหรือไมสะอาดลงไปก็มัธยัสต์เป็นกลาง

พุทธจริยธรรมสิบประการนี้เรียกว่า บารมี แปลว่าอย่างยิ่ง หมายถึงว่าเต็มบริบูรณ์ บำเพ็ญจนเต็มบริบูรณ์ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า บารมีที่บำเพ็ญมาโดยลำดับ แบ่งเป็น ๓ ชั้น ขึ้นสามัญเรียกบารมีเฉย ๆ ชั้นกลางเรียกว่าอุปบารมี และชั้นสูงสุดเรียกว่าปรมัตถบารมี

จากอุปได้แสดงพุทธจริยธรรมการสร้างสมบารมีที่ยิ่งใหญ่ยากจะหาที่เปรียบได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระมหากรุณาธิคุณที่เมื่อทรงได้ตรัสรู้แล้วทรงแสดงธรรมนั้นแก่หมู่สัตว์โลกหา

ประมาณมิได้ หรือมาดเม้นอยากจะเป็นพระพุทธเจ้าก็ควรตั้งจิตที่แน่วแน่และน้อมนำจริยาวัตรที่แสดงมาแล้วนั้นบำเพ็ญบุญบารมีสั่งสมและตั้งจิตอธิษฐานบำเพ็ญจนบริบูรณ์

๓.๔.๔ หลักทานบารมี

ทาน หมายถึง การให้ ยกมอบแก่ผู้อื่น ให้ของที่ควรให้ เพื่อประโยชน์แก่เขา สละให้ปันสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น สิ่งที่ให้ ทรัพย์สินสิ่งของที่มอบให้หรือแจกไป^{๔๗} นอกจากนี้ยังแยกเป็นหลายอย่างหลายประเภท ปรากฏในองค์ประกอบของหลักธรรมอื่นมากมาย ผู้วิจัยจะวิเคราะห์เกี่ยวกับการให้ทานที่ปรากฏเฉพาะเรื่องตามสุปเตมซึ่งโดยส่วนมากแล้วจะอยู่ในสุปเตมพระเวสสันดรชาดก ดังนี้

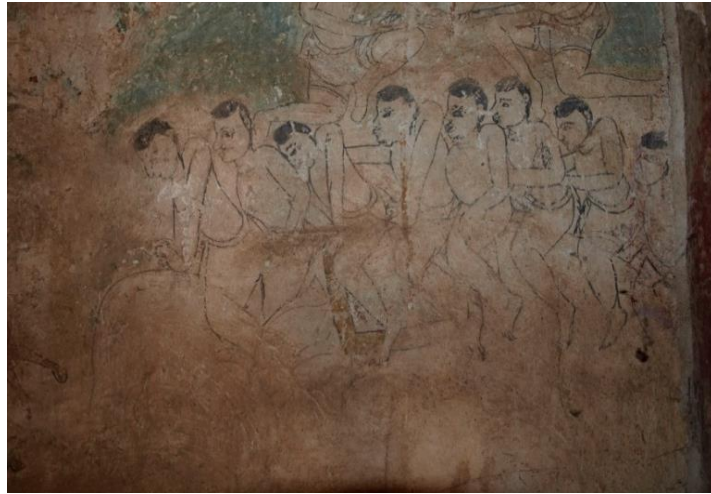
สุปเตมกลุ่มที่ ๕.๕ พระเวสสันดรทานช้าง

ภาพที่ ๔๒ พระเวสสันดรให้ทานช้างแก่พราหมณ์ทั้ง ๘ ชาวเมืองกลิงคะ

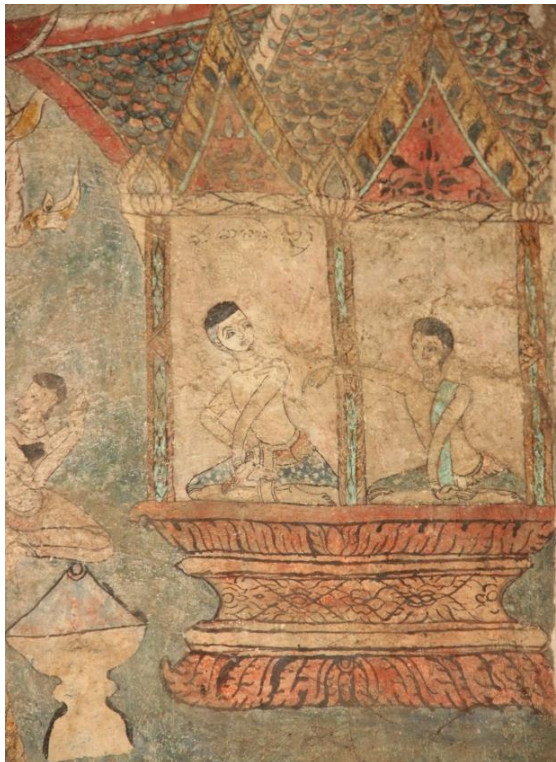
สุปเตมกลุ่มที่ ๕.๖ สุปเตมพราหมณ์ทั้ง ๘ จีช้าง

^{๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๘.

ภาพที่ ๔๓ สูปแต้มพราหมณ์ทั้ง ๘ จี๋ช้างที่ได้รับทานจากพระเวสสันดร

และสูปแต้มกลุ่มที่ ๕.๖ ศาลาทานช้าง

ภาพที่ ๔๔ สูปแต้มศาลาโรงทาน

สูปแต้มกลุ่มนี้ มีอักษรจารึกความว่า “พระเวสทานช้างแล” พระเวสสันดรอุยบนหลังช้าง ถือคนโทน้ำหลังไปทางพราหมณ์ทั้ง ๘ ชาวเมืองกาลิงคะ สูปศาลามีกำแพงล้อมรอบ มีอักษรจารึกความว่า “ศาลาทานช้าง” ปรากฏพราหมณ์ทั้ง ๘ จี๋ช้าง เมื่อพราหมณ์ทั้ง ๘ ได้รับพระราชทาน

ช้างปัจจัยนาคจากพระเวสสันดรแล้วก็พากันขี่ช้างไต่ไปกลางเมื่อเชตุครเป็นการอวดชาวเมือง^{๔๘} ทำให้ชาวเมืองไม่พอใจอย่างมาก ออกมาชุมนุมเพื่อเนรเทศพระเวสสันดรออกจากพระนคร ดังที่ปรากฏในมหาชาติตำนานอีสาน กัณฑ์หิมพานต์ ความว่า ชาวสีวินครทั้งมวลเขาเคียดแค้นหาราชเจ้าบ่อไร่เหตุอื่น เหตุุมหาราชเจ้าได้ให้ช้างปัจจัยไปเป็นทานแก่พราหมณ์ทั้งหลายก็ข้าแล^{๔๙}

วิเคราะห์การให้ทานในอุปแต้มกลุ่มนี้ เป็นการให้อามิสทานเพื่อสงเคราะห์โลก สละสิ่งของเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก แม้จะทำให้คนบางส่วนขัดเคืองใจ แต่ถ้าหากเป็นประโยชน์แล้วก็พร้อมที่จะสละแม้จะทำให้คนเดือนร้อนก็ตาม ทานนี้เป็นคุณธรรมข้อที่หนึ่งในทศปิตุราชาธรรมที่ผู้ปกครองบ้านเมืองหรือนักปกครองพึงมี ซึ่งพระเวสสันดรคงตระหนักถึงจุดนี้ จึงได้ให้ทานช้างปัจจัยนาคแก่พราหมณ์ทั้ง ๘ ชาวเมืองกาลิงคะ

อุปแต้มกลุ่มที่ ๑๐.๒ พระเวสสันดรให้ทานพระกุมารชาลีและพระธิดากัณหาพราหมณ์ชูชก พระกุมารชาลีและพระธิดากัณหา ช่อนตัวในโบกขรณี

ภาพที่ ๔๕ พระเวสสันดรให้ทานพระกุมารชาลีและพระธิดากัณหาพราหมณ์ชูชก
พระกุมารชาลีและพระธิดากัณหา ช่อนตัวในโบกขรณี

^{๔๘} พระมหาประมวณ ฐานตฺโต,ดร., เวสสันดรสะทือนธรรม, (ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๔๐.

^{๔๙} ประภาส สุรเสน รวบรวมและตรวจชำระ, มหาชาติตำนานอีสาน, หน้า ๕๕.

จากสุปแต่้มกลุ่มนี้ พระเวสสันดรอยู่ในอาศรมสนทนากับพราหมณ์ชุก เมื่อพระกุมาร ชาติและพระธิดากันหา ได้ฟังพระบิดาตรัสสนทนาเรื่องการยกพระองค์ให้เป็นทานกับพราหมณ์ชุก ทรงตกพระทัยหวาดหวั่นจึงชวนกันหลบไปหลังอาศรม ไปแอบชุมนุมอยู่หลังพุ่มไม้และสถานที่ต่าง ๆ จนถึงสระโบกขรณี ทั้งสองพระองค์จึงชวนกันลงไปลอยคอกอยู่ในสระโบกขรณีนั่น

สุปแต่้มกลุ่มที่ ๑๒.๔ พระอินทร์แปลงขอนางมัทรี

ภาพที่ ๔๖ พระเวสสันดรหลังน้ำให้ทานพระนางมัทรีแก่พราหมณ์พระอินทร์แปลง

จากสุปแต่้มกลุ่มนี้ แสดงพระอินทร์เนรมิตกายเป็นพราหมณ์ชรามาทูลขอพระนางมัทรี แล้วถวายคืนให้แก่พระเวสสันดรให้ทรงมีคู่บุญบารมีกันสืบไป พร้อมทั้งประสาทพร ๘ ประการ แก่ทั้ง ๒ พระองค์ ดังที่ปรากฏในมหาชาติตำนานอันว่า พญาอินทร์สองพระคุณบุญสมภาร ปฏิสันฐารคำยินดี ปิติโสมนัสสวสังขาญาณสัมปยุตกุศลเจตนา ทตฺวา ให้แล้วยังพรแก้วแปด ประการแถมสมภารเวสสันดรบุพเพท จึงเสด็จเมื่อสู่วิไชยยนต์ปราสาทแห่งตนก็มีแล^{๕๐} โดยเรื่องราวนี้ปรากฏใน กัณฑ์สักกบรรพ์ สุปนี้มีข้อความจารึกความว่า “พชาอิน” “พระเวสทานเมียบ” “เมียบ” “สักกะ” ปรากฏตามสุปแต่ละตัวอย่างชัดเจน

ทานในกลุ่มนี้เป็นการให้ทานที่ถือว่าทำได้ยากยิ่ง ในคัมภีร์มิลินทปัญหาซึ่งเป็นการถาม และตอบกันระหว่างพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสนเถระ ได้มีกล่าวโต้แย้งถึงประเด็นเชิงจริยธรรม

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๐.

ในการให้ทานของพระเวสสันดร ดังนี้^{๕๐} พระเจ้ามิลินท์ได้ตรัสถามพระนาคเสนว่า พระโพธิสัตว์ทั้งหลายในกาลก่อนได้บริจาคบุตรและภรรยาให้เป็นทานเหมือนกันทุกพระองค์หรือไม่ หรือว่าบริจาคเฉพาะพระเวสสันดรพระองค์เดียว

พระนาคเสนถวายพระพรว่า พระโพธิสัตว์ทั้งหลายบริจาคบุตรและภรรยาให้เป็นทานเป็นประเพณีสืบมาทุกพระองค์

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า พระเวสสันดรโพธิสัตว์ บริจาคบุตรและภรรยาให้เป็นทานนั้น บุตรและภรรยาคิดกับการให้ทานของพระองค์หรือไม่

พระนาคเสน ถวายวิสัชนาว่า ภรรยานั้นย่อมยินดีด้วย แต่บุตรนั้นไม่อาจเลื่อมใสยินดี เพราะยังเป็นเด็กอยู่ไม่รู้เดียงสา จึงร้องไห้รำพันเพื่อไปต่าง ๆ แต่เมื่อบุตรนั้นเป็นผู้ใหญ่อาจรู้เหตุผลได้แล้ว ก็จะยินดีอนุโมทนาไม่ร้องไห้รำพันที่บุคคลทั่วไปกระทำตามได้ยาก

พระเจ้ามิลินท์ ตรัสถามวิธีการให้ทานของพระเวสสันดรซึ่งไม่เห็นแก่ความเป็นพ่อ แม่ ลูกและดูเหมือนเป็นการกระทำที่มนุษย์ทั่วไปกระทำได้ยาก ๗ ประการ ความว่า

๑) พระเวสสันดรทรงบริจาคพระโอรสพระธิดาอันเป็นที่รักยิ่งให้เป็นทานแก่พราหมณ์ ซึ่งจะพาไปเป็นทาส

๒) เมื่อพราหมณ์เอาเครื่องผูกข้อพระกรพระโอรสทั้งสองแล้ว โยยตีดื้อนไปต่อหน้าพระองค์ทรงอดกลั้นความวิหิงสาได้ ดำรงพระทัยในอุเบกขา โดยไม่ทรงห้ามพราหมณ์

๓) เมื่อพระโอรสทั้งสองคืนหลุดจากเครื่องผูกในมือพราหมณ์ด้วยกำลังตน แล้วพากันวิ่งเข้ามาวิงวอนให้ช่วย พระองค์ก็ไม่ทรงช่วยเหลือประการใด กลับประทับนั่งเฉยดูเหมือนว่าจะจับตัวส่งคืนให้แก่พราหมณ์ผู้หยาบช้า ใจบาป

๔) เมื่อทั้งสองพระโอรสร้องไห้รำพันว่า ข้าแต่พระบิดา พราหมณ์ชรานี้เห็นจะเป็นยักษ์ปลอมแปลงมา เขาก็นำเอาลูกยาทั้งสองนี้ไปเคี้ยวกินเป็นอาหาร พระโพธิสัตว์ได้เสวนาการที่ทรงนั่งเฉยอยู่มิได้ตรัสประการใด แม้แต่จะปลอมว่าเจ้าทั้งสองอย่ากลัวเลยก็ห้ามมิได้

๕) เมื่อพระชาติกุมารกลิ้งเกลือกชบอยู่แทบพระบาทแล้วทูลวิงวอนว่า ข้าแต่พระบิดา ขอพระองค์จงให้พระนางน้องกันหาอยู่เถิด ลูกจะไปกับด้วยยักษ์แต่ผู้เดียว ขอมให้ยักษ์เคี้ยวกินเป็นอาหาร พระองค์ก็มีได้ทรงรับและไม่ตรัสเจรจาแต่ประการใด

^{๕๐} รายละเอียดใน กรมศิลปากร สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ตรวจ/ชำระ, คัมภีร์มิลินทปัญหาไทย – บาลี, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระพุทธรังษิสมณี (บุญมา ธิปธรมโม สุตสุข), (กรุงเทพมหานคร : ประชุมร่างพิมพ์ครั้งที่ ๒๕๕๐), หน้า ๔๐๓ – ๔๑๔, ๗๕๓ – ๘๐๐.

๖) เมื่อพระชาติไปทูลว่า ข้าแต่พระบิดา เฝ้าชราผู้มดลูกแน่นหนาตึงนัก เหตุไฉน ทูลกระหม่อมแก้วไม่ห้ามพราหมณ์ ยอมให้พราหมณ์ใจดุร้ายอำมหิตเป็นมหาอภัยพาลถูกรักไปใน ไพรวัลย์อันเปล่าเปลี่ยว พระองค์ก็มีได้แลเหลียวทรงกรุณาพระโอรส

๗) เมื่อพระชาติร้องให้ด้วยเสียงอันน่าสังเวชควรถือจะกรุณา พราหมณ์จูดลากพาไปต่อ หน้าพระที่นั่ง พระองค์มีพระหฤทัยดุจหนึ่งว่าจะแตกสลาย

พระเวสสันดรเป็นมนุษย์มีพระหฤทัย ปราศจากจะทรงสร้างกุศลบำเพ็ญบารมี ด้วยหวัง พระโพธิญาณ บริจาคพระโอรสและพระชายาให้เป็นทานอันเป็นเครื่องก่อความลำบากยากเข็ญให้ ผู้อื่นเช่นนี้ เป็นการสมควรหรือ

พระนาคเสน ได้ถวายวิสัชนาว่า พระเวสสันดรทรงกระทำความผิดซึ่งยากที่ผู้อื่นจะทำได้ นั้นเพียงแต่จะแปรผันคิดเพี้ยนไปหาไม่ได้ กิตติศัพท์ของพระองค์ย่อมฟุ้งจรดตลอดไปในเทวดาและ มนุษย์ทั่วหมื่นโลกธาตุ เทวดา อสูร สุบรรณนาคกับสมเด็จพระอมรินทราบราชนิราชและยักษ์ทั้งหลายก็ซ้อง สาธุการสรรเสริญ ต่างพากันขนพองสยองเกล้าทุกแห่งหล้า กิตติศัพท์ของพระองค์ย่อมระบือลือ เลื่องมาโดยลำดับ ตราบเท่าจนทุกวันนี้ ที่เราทั้งสองนำเอามานั่งซักไซ้ไต่ถามกันอยู่เช่นนี้ จะว่าทาน นั้นเป็นอันประเสริฐให้ด้วยดีหรือชั่วช้าประการใดเล่า

อานิสงส์ ๑๐ แห่งทานบารมีของพระเวสสันดร

กิตติศัพท์ที่เล่าลือกันนั้น แสดงให้เห็นปรากฏอานิสงส์ ๑๐ ประการของพระโพธิสัตว์ผู้ เป็นนักปราชญ์อย่างเอก และพระพุทธรุณ พระธรรมคุณ อานิสงส์ ๑๐ ประการนั้นคือ

๑) ได้ให้ทานในเขตอันเลิศ (อเศรษฐา)

๒) ไม่มีความอาลัยในของที่รัก (นิราลยตา)

๓) บริจาคได้ (จาโค)

๔) สละได้ (ปหาน)

๕) ไม่คิดหวงเสียดาย (อปุนราวตุดิตา)

๖) ความเป็นทานสุขุม (สุขุมตา)

๗) ความเป็นทานใหญ่ (มหุตตา)

๘) ความเป็นทานอันบุคคลรู้ได้ยาก (ทฺรณุโพธตา)

๙) ความเป็นทานอันบุคคลได้โดยยาก (ทุลลภตา)

๑๐) ความเป็นทานไม่มีใครจะให้เสมอเทียมได้ (อสทิสตา)

สมเด็จพระเทพพระรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระราชนิพนธ์วิธานนิพนธ์ เรื่อง ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท โดยในการศึกษาวิเคราะห์การให้ทานอันเป็นทานบารมีของ พระเวสสันดรในจรียาปิฎก ทรงมีพระราชวินิจฉัยดังนี้ การที่พระเวสสันดรพระราชทานกัณหา ขา

ลี และพระนางมัทรีแก่ผู้มาขอ ก็ดูเป็นการเห็นแก่ตัวที่ตัดสินยชีวิตของผู้อื่นให้แก่ผู้รับที่ไม่เหมาะสม เพื่อตนเองจะได้บรรลุพระโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต อย่างไรก็ตาม เราสามารถพิจารณาเรื่องในนี้ในทัศนคติของบุคคลในสมัยหลังพุทธกาล ซึ่งยึดถืออุดมคติของวิถีชีวิตชั้นสูง การบรรลุพระโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้านั้น เป็นภาวะที่มีค่าสูงสุดที่มนุษย์จะพึงได้ ภาวะนี้จักนำประโยชน์อันยิ่งใหญ่มาสู่สรรพสัตว์ เหมือนกับเช่นการสละราชสมบัติของเจ้าชายสิทธัตถะแล้วเสด็จออกบรรพชาจนได้ตรัสรู้ ได้นำประโยชน์ยิ่งใหญ่มาสู่มนุษยโลก นับประมาณมิได้ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันและต่อไปในอนาคต ถ้าพระพุทธองค์ทรงเลือกราชสมบัติ ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน พระบิดามารดา พระโอรส และพระมเหสี โลกก็จะไม่ได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนา^{๕๒}

วิเคราะห์เรื่องการทำทานในอุปมาแด่มกุ่มนี้ กล่าวคือ การให้ทานของพระเวสสันดร ดังกล่าว เป็นสิ่งที่ควรกระทำ ไม่ว่าจะโดยใช้เกณฑ์หลัก คือ เจตนาหรือความเป็นเหตุเป็นผลของสภาวะธรรม และเกณฑ์รองกล่าวคือ มโนธรรม การยอมรับของคนผู้เป็นบัณฑิต และผลที่ได้อันเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม วิธีการและเป้าหมายในการกระทำเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และเป็นวิธีการที่ดีเพราะนำไปสู่ความจริงสูงสุด หรือ อันติมสัจจะ กล่าวคือการเข้าถึงสัมโพธิญาณ เข้าถึงพระนิพพานอันเป็นบรมสุข เป็นที่สุดแห่งทุกข์ ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ พระเวสสันดรกระทำทานก็หวังผลเช่นกันแต่เป็นผลประโยชน์แก่ประชากรของพระองค์ และมิตรประเทศ หวังที่จะช่วยเหลือเขาให้พ้นจากความเดือดร้อน และ ที่ต้องกระทำนั้นยังเป็นหน้าที่โดยตรงของผู้นำที่มีจิตประกอบด้วยเมตตาธรรม ถ้าผู้นำขาดคุณธรรม (ทาน) เสียแล้ว มวลประชากรและประเทศชาติคงไปไม่รอดอย่างแน่นอน บางครั้งพระองค์กระทำทานจนตัวเองได้รับความเดือดร้อน เพราะมีคนอีกจำนวนหนึ่งยอมรับไม่ได้

เหตุผลต่าง ๆ ในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ตามที่กล่าวมาแสดงให้เห็นได้ชัดเจนว่า การมอบลูกและภรรยาให้แก่ผู้อื่นของพระเวสสันดร เป็นคดีแห่งการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ในเรื่องของทานบารมี เพื่อการตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณอันเป็นอุดมคติสูงสุดของชีวิตและการให้ทานดังกล่าวนี้ก็มีธรรมเนียมปฏิบัติเฉพาะของผู้บำเพ็ญเพียรเพื่อเข้าถึงความเป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้น

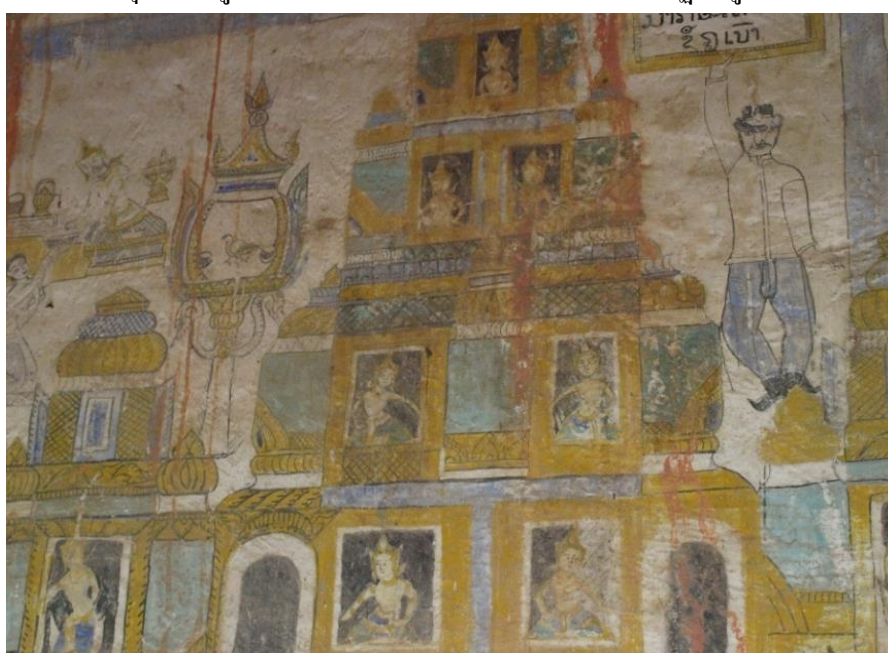
^{๕๒} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท, พระราชวิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๖๐.

๓.๔.๕ หลักปัญญาบารมี

อุปแต้มกลุ่มที่ ๑๓.๒ มโหสถชาดก

ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่ว, ปรินิพพานยังรู้เหตุผล, ความรู้เข้าใจชัดเจน, ความรู้เข้าใจยังแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ดำเนินการ ทำให้ลุล่วง ล่วงพ้นปัญหา, ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง

ปัญญาที่จะกล่าวถึงนี้เป็นปัญญาที่เป็นหลักพุทธจริยธรรมเบื้องต้น เป็นบารมีที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญ ในทศชาดลำดับที่ ๕ พระมโหสถบัณฑิต บำเพ็ญปัญญาบารมี เป็นชาดกที่มีหลายตอนหลายเหตุการณ์ ผู้วิจัยจะนำมาวิเคราะห์เฉพาะตอนที่ปรากฏในอุปแต้มเท่านั้น ดังนี้

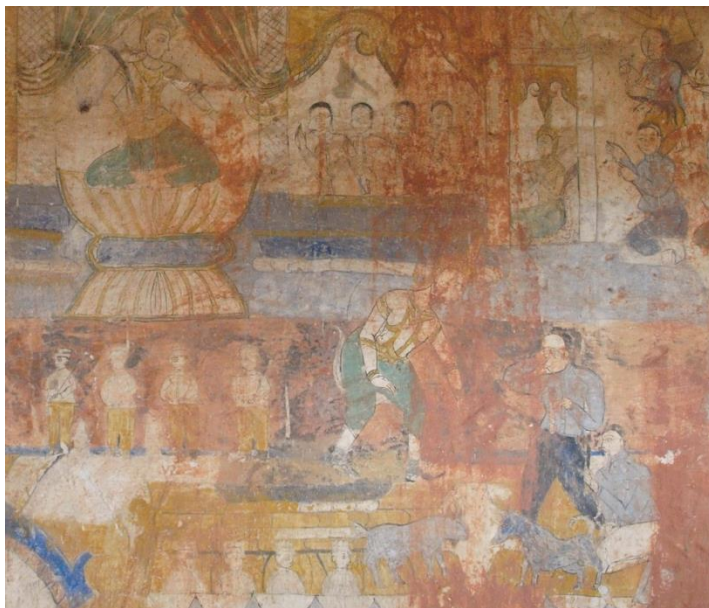
ภาพที่ ๔๗ อุปแต้มศาลามโหสถ

เรื่องมีอยู่ว่า เมื่อมโหสถเติบโตขึ้น ปรากฏว่ามีสติปัญญาเฉลียวฉลาด กว่าเด็กในวัยเดียวกัน ครั้งหนึ่งมโหสถเห็นว่าในเวลาฝนตกตื้นและเพื่อนเล่นทั้งหลายต้องหลบฝนลำบากลำบาก เล่นไม่สนุกจึงขอให้เพื่อนเล่นทุกคนนำเงินมารวมกันเพื่อสร้างสถานที่เล่น มโหสถจัดการออกแบบอาคารนั้นอย่างวิจิตรพิสดาร นอกจากที่เล่นที่กินและที่พักสำหรับคนที่ผ่านไปมาแล้ว ยังจัดสร้างห้องวินิจฉัยคดีด้วย เพราะความที่มโหสถเป็นเด็กฉลาดเฉลียวเกินวัยจึงมักมีผู้คนมาขอให้ตัดสินปัญหาข้อพิพาทหรือแก้ไขปัญหายขัดข้อง ต่าง ๆ อยู่เสมอ

ภาพที่ ๔๘ รูปแต้ม พระมโหสถ เอาชนะกลอุบายของแก้วพราหมณ์

เรื่องมีอยู่ว่ามีพระราชองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า จุลนิพรมทัต ครองเมืองอุตรปัญจาล ประสงค์จะทำสงครามแผ่เดชานุภาพ จึงทรงคิด การกับปุโรหิตชื่อ แก้วพราหมณ์ หมายถึงจะลวงเอากษัตริย์ ร้อยเอ็ดพระนครมา กระทำสัตย์สาบานแล้วเอาสุราเจือยาพิษ ให้กษัตริย์เหล่านั้นดื่ม จะได้รวบรวมพระนครไว้ในกำมือ มโหสถ ได้ทราบความลับจากนกแก้วที่ส่งออกไปสืบข่าว จึงหาทางช่วย ชีวิตกษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดไว้ได้ โดยที่ กษัตริย์เหล่านั้นหารู้ตัวไม่ พระเจ้าจุลนิทรงเห็นว่ามิดิลา เป็นเมืองเดียวที่ไม่ยอมทำ สัตย์สาบาน จึงยกทัพใหญ่มุ่งไปโจมตีมิดิลา มีแก้วพราหมณ์ เป็นที่ปรึกษาใหญ่ แต่ไม่ว่าจะโจมตีด้วยวิธีใด มโหสถ ก็รู้ทันสามารถตอบโต้และแก้ไขได้ ทุกครั้งไป ในที่สุดพระเจ้าจุลนิก็ทรงส่งแก้วพราหมณ์มาประลองปัญญา ทำสงครามธรรมกับมโหสถ มโหสถ ออกไป พบแก้วพราหมณ์ โดยนำเอาแก้วมณีค่าครองเมืองไปด้วย แสร้งบอกว่า จะยกให้ แต่เมื่อจะส่งให้ก็วางให้ที่ปลายมือพราหมณ์แก้วพราหมณ์เกรงว่าแก้วมณีจะตกจึงก้มลงรับแต่ก็ไม่ทัน แก้วมณีตกลงไป กับพื้นแก้วพราหมณ์ก็ลงเก็บด้วยความโลภ มโหสถจึงกดคอแก้วพราหมณ์ไว้ผลักให้กระเด็นไป แล้วให้ทหารร้องประกาศว่า แก้วพราหมณ์ ก้มลงไหว้มโหสถ แล้วถูกผลักไปด้วยความรังเกียจ บรรดาทหารของพระเจ้าจุลนิมองเห็นแต่ภาพแก้วพราหมณ์ก้มลงแทบเท้า แต่ไม่ทราบวก้มลงด้วยเหตุใดก็เชื่อตามที่ทหารของมโหสถป่าวประกาศ พวกนั้นกลัวอำนาจมโหสถถอยหนีไปไม่เป็นกระบวน

ภาพที่ ๔๕ รูปแต้ม มโหสถ ตัดสินคดี ปัญหาแพะในทวาทสนิบาต

เรื่องมีอยู่ว่า พระเจ้าวิเทโหราชทรงทอดพระเนตรเห็น สุนัขและแพะ มีความเกื้อกูลกัน อาศัยอยู่ด้วยกัน ด้วยความเป็นกัลยาณมิตรจึงตั้งปัญหาถามเหล่าบัณฑิต ความว่า ความที่สัตว์เหล่านี้เป็นเพื่อนกันในโลกนี้ แม้ไปด้วยกันสัก ๑ ก้าว ไม่เคยมีในกาลไหน ๆ สัตว์ทั้งสองนั้นเป็นศัตรูกัน มาเป็นเพื่อนประพาสเพื่อคุ้นกันได้ เพราะเหตุอะไร บัณฑิตทั้งหลายไม่ทราบเนื้อความนั้น เว้นแต่พระมโหสถ ที่ล่วงรู้เหตุการณ์ทั้งสิ้นและเข้าใจปัญหาเป็นอย่างดี และได้บอกแก่เหล่าบัณฑิตให้ท่องจำคาถาที่ตนประพันธ์ขึ้น เพื่อตอบปัญหานั้น ซึ่งเหล่าบัณฑิตก็ไม่ทราบเนื้อความแห่งคาถา จึงทำให้เหล่าบัณฑิตเหล่านั้นและพระมโหสถ พ้นจากอาญาในปัญหาดังกล่าว

พระมโหสถจึงได้รับยกย่องสรรเสริญว่าเป็น บัณฑิตผู้มี ความรู้อันลึกซึ้ง มีสติปัญญาอันเฉียบแหลม และประกอบด้วยคุณธรรมอันประเสริฐ ที่ช่วยกำกับให้ผู้มีสติปัญญาประพฤติดุปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควร ปัญญาอันล้ำเลิศนั้นย่อมทำคุณให้แก่บุคคล ยิ่งกว่ามีทรัพย์นับแสน แม้มีปัญญาดั่งปราชญ์ แต่ถ้าเป็นผู้รู้จักคิดให้รอบคอบก่อน ก็ย่อมเป็นผู้มีปัญญาอันประเสริฐยิ่ง จึงนับได้ว่าปัญญาที่พระมโหสถแสดงนี้เป็นหลักพุทธจริยธรรมที่ควรนำไปประพฤติปฏิบัติได้เป็นอย่างดี

๓.๔.๖ หลักอริยฐานบารมี

ตามรูปศัพท์คำว่า “อริยฐาน” มีรูปศัพท์ตามที่ปรากฏในภาษาบาลีนั้นมาจากคำว่า อธิ บพทหน้า ชาติ ลงยุ ปัจจัย ซึ่งเป็นคำกริยา คือ “อธิฐานหติ” ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้นิยามคำว่า “อริยฐาน” หมายถึง ความตั้งใจมั่น การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว ความตั้งใจมั่นแน่วแน่ที่จะทำการให้สำเร็จลุลุลุดหมาย ความตั้งใจหนักแน่นเด็ดเดี่ยวว่าจะทำการนั้น ๆ ให้สำเร็จ และมั่นคงแน่วแน่ในทางดำเนินและจุดมุ่งหมายของตน เป็นบารมีอย่างหนึ่ง เรียกว่า อริยฐานบารมี

หรือ อธิฐานบารมี^{๕๓} อธิฐานบารมี ความตั้งใจแน่วแน่ในการบำเพ็ญคุณงามความดีไม่ยอมเสียความตั้งใจเพื่อเห็นแก่ทรัพย์สินหรือคนรัก ภารกิจที่ตั้งใจจะไม่ล้มเลิกกลางคัน อธิฐานบารมีสนับสนุนให้มั่นคงในการทำความดี^{๕๔}

ส่วนคำว่า “การอธิฐาน” เป็นคำนาม มีความหมายปรากฏในวิทยานิพนธ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา^{๕๕} ว่า

(๑) การทำจิตให้มั่นคง

(๒) การตั้งมั่นสมาทานอย่างไม่หวั่นไหว

(๓) ความตั้งใจมั่น, ตั้งใจว่าจะทำอะไรก็ทำไป กำจัดความคลอนแคลน แปรปรวน นอกจากนี้ยังหมายถึง

(๔) การตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยว

(๕) การกำหนดใจตนเองให้มั่นคง

(๖) การให้ความเห็นชอบอย่างจริงใจ^{๕๖}

ส่วนในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้นิยามความหมายของอธิฐาน ว่า หมายถึง การตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง, ตั้งจิตปรารถนา, ตั้งจิตขอร้องต่อสิ่งที่ตนถือว่าศักดิ์สิทธิ์เพื่อผลอย่างใดอย่างหนึ่ง^{๕๗}

อธิฐานบารมีในสุปเตมฺวเรณมหาราชชาดก เป็นเรื่องราวที่พระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเนมิราช ครองนครมิลินา เมื่อทรงพระเยาว์ก็สนพระทัยในการให้ทาน ถือสัณฺฑิตและปฏิบัติธรรม และอธิฐานที่จะปฏิบัติเช่นนั้นเรื่อยมา เมื่อขึ้นครองราชย์แทนพระบิดาที่ออกบรรพชาไปแล้ว ก็ได้สั่งสอนให้ประชาชนรักษาศีล ทำบุญทำทานทั่วราชอาณาจักร ผลแห่งการทำความดีนี้เป็นที่สรรเสริญทั่วทั้งสวรรค์ นรก และมนุษย์โลก วันหนึ่งพระองค์ทรงเกิดความสงสัยว่า การถือศีลกับการให้ทาน อย่างไหนจะมีอานิสงส์มากกว่ากัน พระอินทร์ได้เสด็จมา

^{๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๘๕.

^{๕๔} สุภาพร พรหมเถื่อน, “การศึกษาแนวคิดเรื่องอธิฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๔.

^{๕๕} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๕๓, ๑๐๕, ๑๖๒.

^{๕๖} บุญย นิลเกษ, ดร., อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์ เล่มที่ ๑๐ ตอน การบำเพ็ญอธิฐานบารมี, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า ๑ - ๒.

^{๕๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, พ.ศ. ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๒๔.

ทูลว่า การผจญของการถือศีลจะมีมากกว่าการให้ทาน แต่การกระทำทั้งสองประการนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติขอให้พระองค์ทรงอุทิศสาธุกรรมนั้นเพื่ิรถือศีลและบริจาคทานไปพร้อมกันด้วย พระเจ้าเนมิราช จึงได้อบรมสั่งสอนให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินรักษาศีลโดยเคร่งครัด เมื่อบรรดาผู้คนเหล่านั้นตายไป ก็ได้ไปเกิดเป็นเทวดา ต่างก็พากันสำนึกว่าเป็นเพราะพระเจ้าเนมิราชโดยแท้ จึงอยากกลับมาชมพระบารมีอีกครั้ง พระอินทร์จึงให้พระมาตุลีเทพบุตรนำราชรถมารับพระเจ้าเนมิราชขึ้นไปชมสวรรค์และนรก และเชิญให้เสวยสุขบนสวรรค์ แต่พระองค์ไม่รับ กลับมาครองเมืองมนุษย์และสั่งสอนให้ผู้คนประกอบแต่คุณความดีต่อไป เพื่อไม่ต้องตกนรก ในที่สุดพระองค์ก็สละราชสมบัติให้พระโอรส แล้วเสด็จออกบรรพชาที่ป่ามะม่วงจนสวรรคต^{๕๘}

๓.๔.๖ หลักธรรมะย่อมชนะอธรรม

เนื้อเรื่องของอุปแต้มกลุ่มที่ ๑๓.๓ กาละเกด ความว่า ณ เมืองพาราณสี มิกษัตริย์นามว่า สุริวงษ์ และมเหสีนามว่า กาฬ ปกครองและท้าวสุริวงษ์ มีม้ามณีกาบ ซึ่งเป็นม้าวีเศษเป็นพาหนะคู่บารมี ครั้งหนึ่งท้าวสุริวงษ์ได้ลามาเหสีและชาวเมืองไปเรียนวิชาอาคม โดยมีม้ามณีกาบเป็นพาหนะไปพบกับพญาคูรุฑ และยักษ์กุมภกันท์ ต่อมาได้เป็นสหายกันและพระองค์ก็เรียนศาสตรศิลป์กับพระฤาษีจนสำเร็จแล้วกลับมาปกครองเมืองต่อไป เมื่อท้าวสุริวงษ์กลับมาครองเมืองแล้ว ก็ต้องการจะมีบุตรชาย เพื่อเอาไว้สืบราชสมบัติแทนพระองค์ ดังนั้นจึงทำพิธีขอลูกกับพระอินทร์ พระอินทร์ก็ได้ส่ง เทพบุตรกับเทพธิดาลงมาเกิดในเมืองมนุษย์ เพื่อให้เป็นคู่สามีภรรยา กัน โดยเทพบุตรองค์หนึ่งมาเกิดในท้อง นางกาฬมเหสีของท้าวสุริวงษ์ เมื่อนางกาฬประสูติออกมาเป็นชาย ชื่อว่ากาฬเกษ กาฬเกษกุมารนี้ได้เจริญเติบโต มาเป็นลำดับ ครั้งหนึ่งเข้าไปเล่นในโรงม้า อันเป็นที่อยู่ของม้ามณีกาบ ได้แอบขึ้นขี่ม้าแล้วม้ามณีกาบก็พาพาฬเกษกุมารเหาะไปในอากาศออกจากเมืองมุ่งเข้าป่าหิมพานต์ ขณะที่ท้าวกาฬเกษหนีออกจากเมืองนั้น ได้พบกับนกสาริกาตัวหนึ่งจึงได้ส่งความให้กลับไปบอกท้าวสุริวงษ์ด้วยว่าจะออกไปเที่ยวในป่าถึง 3 ปี แล้วจะกลับมาเมื่อส่งความแล้วก็เดินทางต่อไปจนเข้าเขตเมืองฝิมนต์ของท้าวฝิมนต์ และนางมาลีทอง ได้พักอยู่นอกเมืองพบกับชาวเมืองที่ออกมาหาฟืนแล้วได้ทราบท้าวฝิมนต์มีลูกสาวสวยชื่อ มาลีจันทน์ จึงพยายามจะไปพบนางในสวนดอกไม้ เมื่อนางมาลีจันทน์มาชมสวน ท้าวกาฬเกษจึงเข้าไปหาแล้วชอบพอรักใคร่กัน ดังนั้นเมื่อตอนกลางคืนจึงแอบเข้าไปหานางเป็นเวลานาน ต่อมาท้าวฝิมนต์สืบได้จึงทำหอกยนต์ดักยิง ขณะที่ท้าวกาฬเกษแอบเข้าไปนั้นพระองค์ได้ถูกหอกยนต์ตายลง แต่ก่อนจะตายท้าวเธอได้สั่งว่าอย่าเผาศพให้เอาใส่แพลอยน้ำไป นางมาลีจันทน์ได้ปฏิบัติตามที่ท้าวกาฬเกษสั่งทุกประการ ศพของท้าวกาฬเกษลอยทวนกระแสน้ำจนไปถึงอาศรมพระฤาษีแล้วพระฤาษีมาพบเข้าจึงร่ายมนต์ชุบชีวิตให้ฟื้นขึ้นมา ท้าวกาฬเกษคืนมาแล้วจึงเรียนศาสตรศิลป์อยู่กับพระฤาษีจนสำเร็จแล้วลาพระฤาษีกลับไป

^{๕๘} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๕๔๑/๒๔๖.

หานางมาลีจันทน์ใหม่ ท้าวผิมนต์ทราบข่าวอีกจึงเกิดรบกันที่สุดในที่สุด ท้าวผิมนต์จึงเพี้ยกเมืองและลูกสาวคือนางมาลีจันทน์ให้แก่ท้าวกาพเกษ ท้าวกาพเกษอยู่ที่นั่นไม่นานก็พานางมาลีจันทน์เดินทางต่อไปอีก ในการเดินทางครั้งนี้ ยักษ์หลายเมืองเช่น ยักษ์ชื่อสาระกัน, ชื่อคันธะยัักษ์ และยักษิณีสาระกาย ต่างต้องการจะให้ท้าวกาพเกษอยู่ครองเมือง แต่ท้าวกาพเกษยังต้องการเดินทางต่อไป หลังจากเดินทางตามที่ต้องการแล้ว ในที่สุดท้าวกาพเกษก็รับนางมาลีจันทน์ไปครองเมืองพาราณสีสืบต่อไป

หลักธรรมะย่อมชนะอธรรม ในสุปแต่้มกลุ่มที่ ๑๓.๓ กาละเกด เรื่องกาละเกดนี้เป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน ที่มีโครงสร้างเลียนแบบชาดกในพระพุทธศาสนา ตัวเอกของเรื่องเป็นผู้ที่มีบุญญาบารมี จุตลงมาเพื่อต่อสู้ปราบเหล่าอธรรม เรื่องเริ่มจากการพลัดพรากและความพ่ายแพ้ของฝ่ายธรรมะ สุดท้ายเรื่องราวที่เลวร้ายต่าง ๆ ก็จบลงได้ด้วยความสามารถปราบปรามเหล่าทุณชนคนพาลกลับมาปกครองเมืองด้วยความผาสุกร่มเย็นสืบไป

๓.๔.๘ หลักการใช้วาจา

สุปแต่้ม กลุ่มที่ ๓.๒ สุปแต่้มกัจจปชาดก (หงส์กับเต่า)

ภาพที่ ๕๐ สุปแต่้มกัจจปชาดก (หงส์กับเต่า)

เนื้อเรื่องของชาดก กล่าวว่า พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวihar ทรงปรารภภิกษุโกกาลิกะ^{๕๕} พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายโกกาลิกะมิใช่ฆ่าตัวเองด้วยวาจาในบัดนี้เท่านั้น แม้เมื่อก่อนก็ฆ่าด้วยวาจาเหมือนกัน จึงนำเรื่องในอดีตมาตรัสเล่า ดังนี้

^{๕๕} รายละเอียดใน พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๖๖๓- ๖๘๔/๖๕๕-๖๖๒, ศ.ศ. (ไทย) ๑๕/๑๓๘/๒๔๖.

ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์อุบัติในตระกูลอำมาตย์ ครั้นเจริญวัย ได้เป็นผู้สอนอรรถและธรรมของพระองค์ แต่พระราชพาพระองค์ช่างพูด เมื่อพระองค์ตรัส คนอื่นไม่มีโอกาสพูดได้เลย พระโพธิสัตว์ประสงค์จะปรามความพูดมากของพระองค์ จึงคิดรongaหาอุบายสักอย่างหนึ่ง

ก็ในกาลนั้นมีเต่าตัวหนึ่งอาศัยอยู่ที่สระแห่งหนึ่งในหิมวันตประเทศ มีลูกหงส์สองตัวหากิน จนสนิทสนมกับเต่า ลูกหงส์สองตัวนั้นครั้นสนิทสนมแน่นแฟ้น วันหนึ่งจึงพูดกับเต่าว่า เต่าสหายรัก ที่อยู่ในถ้ำทองที่พื้นภูเขาคิรณภูมิ ในป่าหิมพานต์ของพวกเรา เป็นประเทศน่ารื่นรมย์ท่านจะไปกับเราไหม

เต่าถามว่า เราจะไปได้อย่างไรเล่า ลูกหงส์จึงกล่าวว่า เราจักพาท่านไป หากท่านรักษาปากไว้ได้ท่านจะไม่พูดอะไรกะใคร ๆ เลย

เต่าตอบว่า ได้ พวกท่านพาเราไปเถิด

ลูกหงส์ทั้งสองจึงให้เต่าคาบไม้อันหนึ่ง ตนเองคาบปลายไม้ทั้งสองข้างบินไปในอากาศ พวกเด็กชาวบ้านเห็นหงส์นำเต่าไปดังนั้น จึงตะโกนขึ้นว่า หงส์สองตัวนำเต่าไปด้วยท่อนไม้ เต่าลืมสัญญาที่ให้ไว้กับลูกหงส์ทั้งสองจึงพูดว่า ถึงสหายของเราจะพาเราไป เจ้าเด็กถ่อย มันก่การอะไรของเจ้าเล่า จึงหลุดท่อนไม้จากที่ที่คาบไว้ ในเวลาที่ถึงเบื้องบนพระราชนิเวศน์ในนครพาราณสี ตกแตกเป็นสองเสี่ยง ได้เกิดอะอะอิงคะนึ่งกันว่า เต่าตกจากอากาศแตกสองเสี่ยง

พระราชพาทรงพาพระโพธิสัตว์ไป มีหมู่อำมาตย์แวดล้อมเสด็จไปถึงที่นั้น ทอดพระเนตรเห็นเต่า จึงตรัสถามพระโพธิสัตว์ว่า ดูก่อนท่านบัณฑิต ทำอย่างไรจึงได้ตกมา พระโพธิสัตว์คิดว่า เราคอยมานานแล้ว ใครจะถวายเป็นโอรสพระราชพา เทียวตรองหาอุบายอยู่ เต่าตัวนี้จะคุ้นเคยกับหงส์เหล่านั้น พวกหงส์จึงให้คาบไม้ไปด้วยหวังว่า จะนำไปป่าหิมพานต์ จึงบินไปในอากาศครั้นแล้วเต่าตัวนี้ได้ยินคำของใคร ๆ อยากจะพูดตอบบ้าง เพราะตนไม่รักษาปาก จึงปล่อยท่อนไม้เสีย ตกจากอากาศถึงแก่ความตาย จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช ธรรมดาคนปากกล้าพูดไม่รู้จบ ย่อมได้รับทุกข์เห็นปานนี้แหละ พระเจ้าข้า แล้วได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

เต่าพ้ออำปากจะพูด ได้ฆ่าตนเองแล้วหนอ

เมื่อคาบท่อนไม้อยู่ดีแล้ว

กลับฆ่าตนเองเสีย ด้วยคำพูดของตนนั้นแหละ

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่วีรชน

นรชนผู้เป็นบัณฑิต เห็นเหตุนี้แล้ว

ควรพูดให้ดี ไม่ควรพูดให้เกินกาล

ทรงทอดพระเนตรเกิด พระเจ้าข้า
เต้าถึงความพินาศเพราะการพุดมาก^{๖๐}

พระราชาทรงทราบว่า พระโพธิสัตว์กล่าวหมายถึงพระองค์ จึงตรัสว่า ท่านพุดหมายถึงเรา
ใช่ไหม ท่านบันทึกพระโพธิสัตว์กราบทูลให้ชัดเจนว่า ข้าแต่มหาราช ไม่ว่าจะเป็นพระองค์หรือใคร ๆ
อื่น เมื่อพุดเกินประมาณย่อมถึงความพินาศอย่างนี้ พระราชาดังแต่นั้นมาก็ทรงดเว้นตรัสแต่น้อย

พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า เต้าในครั้งนั้น
ได้เป็นโกกาลิกะในครั้งนี้ ลูกหงส์สองตัวได้เป็นพระมหาเถระสองรูป พระราชาได้เป็นอานนท์
ส่วนอำมาตย์บันทึกได้เป็นเรวตาคณิณีแล

วิเคราะห์เรื่องการใช้วาจาในอุปเฏฐกกลุ่มนี้ กล่าวคือ ในการกล่าวถ้อยคำหรือวาจา แม้
เป็นวาจาที่ดีก็ไม่ควรกล่าวให้เกินกาลจะเป็นผลเสียแก่ตัวเองได้ ฉะนั้นก่อนจะพุดสิ่งใดออกไปควร
คิดใคร่ครวญพิจารณาให้รอบคอบถึงผลดีและผลเสียก่อนค่อยเจรจาออกไป ควรพุดให้ถูกเวลา และ
การพุดแต่ละคำก็ควรพุดในสิ่งที่ประโยชน์เท่านั้น

๓.๔.๘ หลักความไม่ประมาท

อุปเฏฐกกลุ่มที่ ๖.๕ พระพุทธเจ้าแสดงธรรมแก่พระสาวก กลุ่มที่ ๖.๖ พระพุทธเจ้า
แสดงธรรมแก่เทวดา และกลุ่มที่ ๖.๗ พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน มีพระสาวก เทวดา
กษัตริย์ และประชาชนจำนวนมากมาชุมนุมถวายสักการบูชาพระพุทธองค์เป็นครั้งสุดท้าย
สอดคล้องกับในคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงช่วงเวลาก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงมีพระ
ปัจฉิมวาจารับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลายสังฆาร
ทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”^{๖๑}
ถือเป็นการเตือนพุทธบริษัทให้ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท ให้คิดเสมอว่าความตายเป็นเรื่องปกติ
มีเกิดก็มีดับ แม้พระพุทธองค์ก็หนีความตายไม่พ้น พระพุทธองค์ได้กล่าวถึงคุณของความไม่
ประมาทว่า “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่หายไป
แห่งสังขารเหมือนความไม่ประมาทนี้ ความไม่ประมาทย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อม
สูญ ไม่หายไปแห่งสังขาร”^{๖๒}

ผู้วิจัยพบว่า อุปเฏฐกทั้ง ๓ กลุ่มนี้ ได้หลักพุทธจริยธรรมเรื่อง หลักความไม่ประมาท
ซึ่งเป็นพระปัจฉิมโอวาทที่ทรงเตือนให้ทุกคนตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท รักษาจิตด้วยสติอยู่

^{๖๐} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๑๒๕ – ๑๓๐/๕๘.

^{๖๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

^{๖๒} อญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๑๕/๑๘.

เสมอ ช่วยให้ไม่เกิดความหวาดกลัวต่อสิ่งต่าง ๆ รวมถึงความตายที่เป็นสัจธรรมของชีวิตที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ช่วยให้ระลึกถึงความเป็นจริงตามธรรมชาติ และสามารถเผชิญกับเหตุการณ์ในสังคมรอบตัว ช่วยไม่ให้ประมาทในการทำกิจการใด ๆ เพราะเมื่อรู้ว่าทุกสิ่งมีสภาพเป็นไตรลักษณ์ คือความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนของเรา และรู้ว่าไม่นานมันก็จะเปลี่ยนหรือสูญสลายไป เมื่อเป็นเช่นนี้การยึดมั่นในตัวตนที่เป็นอกุศลกรรมก็จะลดลง และสามารถดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีความสุขได้ด้วยอาศัยหลักความไม่ประมาทนี้

๓.๕ หลักพุทธจริยธรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณี

เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่สังคมไทยเรา วัฒนธรรมประเพณีของไทยจึงมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับศาสนา วิถีชีวิตไทยมีพุทธธรรมเป็นฐาน ฐานวัฒนธรรมไทยก็คือพุทธธรรม ฐานของภาษาไทยก็คือพุทธธรรม ฐานวรรณกรรมไทยก็อาศัยพุทธธรรม ฐานแห่งสังคมไทยก็อาศัยพุทธธรรม ฐานของคติไทยก็ใช้พุทธธรรม ฐานแห่งถาวรวัตถุในประเทศไทยก็อาศัยพุทธธรรม ฐานของหลักกฎหมายไทยก็อาศัยพุทธธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทยส่วนใหญ่ก็อาศัยพุทธธรรม^{๖๓} ได้เข้าสู่วิถีความเป็นไทยกลายเป็นขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงาม นับจากอดีตคือ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระพุทธศาสนาถือได้ว่ามีความสัมพันธ์กับวิถีความเป็นอยู่ได้เป็นอย่างดี

ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสานที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมแสดงถึงความเป็นชาติเก่าแก่และเจริญรุ่งเรืองมานาน เป็นเอกลักษณ์ของชาติและท้องถิ่น คือ ฮีตสิบสอง คองสิบสี่

๓.๕.๑ ฮีตสิบสอง มาจากคำสองคำ ได้แก่ “ฮีต” คือคำว่า “จารีต” ซึ่งหมายถึง ประเพณี^{๖๔} ความประพฤติที่ดี และ “สิบสอง” หมายถึง สิบสองเดือน ดังนั้น ฮีตสิบสอง จึงหมายถึง ประเพณีที่ประชาชนในภาคอีสานปฏิบัติกันมาในโอกาสต่าง ๆ ทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี เป็นการผสมผสานพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องผีและพิธีกรรมทางการเกษตร เข้ากับพิธีกรรมทางพุทธ

^{๖๓} มั่นเกียรติ โกศลนิรติวงศ์, *ทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษา พุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๑), หน้า ๒๘.

^{๖๔} สุภณ สมจิตศรีปัญญา, *ฮีตสิบสองคองสิบสี่ : ประเพณี, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน*, ๑๕,(๒๕๔๒) : ๕๓๗๒

ศาสนา^{๖๕} เป็นจาริตประเพณีที่กำหนดให้สมาชิกในสังคมได้มีโอกาสร่วมชุมนุมกันทำบุญเป็นประจำทุก ๆ เดือน ผลที่ได้รับก็คือทุกคนจะได้มีเวลาเข้าวัดใกล้ชิดกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ทำให้ประชาชนในชุมชนใกล้ชิดรู้จักมักคุ้น เกิดสามัคคีกันเป็นอย่างดี มีผลงานทางอ้อมคือ เมื่อว่างจากการงานอาชีพแล้วก็มีจาริตบังคับให้ทุก ๆ คนเสียสละเวลามาทำงานร่วมกันเพื่อสังคมส่วนรวม ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนก็ถูกสังคมลงโทษตั้งข้อรังเกียจอย่างจริงจัง ฮิตสิบสองของชาวอีสานส่วนใหญ่กำเนิดจากคำสอน และความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

ภาพที่ ๕๑ สูปแต้ม กลุ่มที่ ๔.๒ สูปแต้มวิถีชีวิต พิธีกวนข้าวทิพย์

สูปแต้มกลุ่มที่ ๔.๒ สูปแต้มวิถีชีวิต สูปนี้ประกอบด้วย พิธีกวนข้าวทิพย์ การบำรุงสมณชีพราหมณ์ การนวดพระภิกษุในศาลา การเคารพกราบไหว้ให้ความสำคัญพระภิกษุสามเณรดูจากสูปที่พระสงฆ์สามเณรบนหลังช้าง การปกครองคนในชุมชนที่มีรั้วรอบขอบชิด ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข การจับกล่อมดนตรี ถ้าหากมีผู้กระทำความผิดก็ลงโทษ มีการคุมตัวผู้กระทำความผิด สูปนี้ได้แสดงขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสานที่ว่าฮิตสิบสองคองสิบสี่ ที่ในปัจจุบันได้ผนวกกิจกรรมนี้ในบุญออกพรรษา ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมภาคกลาง ซึ่งรายละเอียดผู้วิจัยได้กล่าวเอาไว้แล้วในคุณค่าการศึกษาประเพณีและวัฒนธรรม ข้อ ๔.๔.๒ ประเพณีและการละเล่น นอกจากนี้สูปแต้มกลุ่มทางด้านทิศตะวันออก กลุ่มที่ ๗.๑ ถึง กลุ่มที่

^{๖๕} สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, "พุทธศาสนาในปัจจุบัน" ประมวลสาระชุดวิชาไทยศึกษา หน่วยที่ ๑ - ๗, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๒), หน้า ๓๑๕.

๑๒.๘^{๖๖} ที่เป็นเรื่องราวพระเวสสันดรชาดก ได้แสดงพุทธจริยธรรมอิตติบสองกองสิบสี่ ใน ประเพณีบุญเดือนสี่ บุญพะเหวด ซึ่งรายละเอียดผู้วิจัยได้กล่าวเอาไว้แล้วใน หลักทานบารมี

อิตติบสอง หรือ ประเพณีประจำเดือนทั้ง ๑๒ เป็นความดีงาม ความประพฤติชอบ เป็น จาริต ที่จะให้สมาชิกในสังคมได้มีโอกาสร่วมชุมนุมกัน ทำบุญเป็นประจำทุก ๆ เดือน ในรอบปี หนึ่ง ผลที่ได้รับจากการกระทำ คือ ทุกคนจะได้มีเวลาเข้าวัด ชำระจิตใจ ใกล้ชิดกับหลักธรรมทาง พุทธศาสนา ทำให้ประชาชนในชุมชนใกล้เคียง ได้ทำความรู้จักมักคุ้นกัน เสียสละเวลามาร่วมกัน บำเพ็ญบุญกุศล ทำงานเพื่อพัฒนาส่วนรวม ก่อให้เกิดสมัครสมานสามัคคีกันเป็นอย่างดีในหมู่คณะ อิตติบสองเป็นจาริตที่บังคับให้ทุก ๆ ในสังคมได้ปฏิบัติควบคู่กับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา รวมถึงหลักปฏิบัติของกองสิบสี่ ซึ่งเป็นแบบแผนปกครองทางสังคม ต้องประพฤติปฏิบัติต่อกัน คือ สำหรับพระมหากษัตริย์และผู้ปกครองบ้านเมืองพึงปฏิบัติ สำหรับพระภิกษุสงฆ์ และสำหรับ บุคคลธรรมดาสามัญพึงปฏิบัติ เพื่อให้ประชาชนอยู่กันด้วยความสงบและเป็นระเบียบเรียบร้อย โดย ยึดข้อปฏิบัติทางศาสนาเป็นหลัก สอดคล้องในหลักของทิส ๖ ในพระพุทธศาสนา

๓.๕.๒ กองสิบสี่ กอง หรือ ครอง หรือ คลอง (ครอง) หมายถึง แบบแผนของสังคม แบบปกครองที่ต้องประพฤติปฏิบัติต่อกัน^{๖๗} แนวทางหรือข้อวัตรที่ประชาชนทั่วไปตลอดจนผู้มี หน้าที่ปกครองบ้านเมืองพึงปฏิบัติ ๑๔ ข้อ เป็นจาริตประเพณีและทำนองคลองธรรมอันดีงามของ ท้องถิ่นและของบ้านเมือง ซึ่งสรุปได้ ๓ ประการ คือ สำหรับพระมหากษัตริย์และผู้ปกครอง บ้านเมืองพึงปฏิบัติ สำหรับพระภิกษุสงฆ์ และสำหรับบุคคลธรรมดาสามัญพึงปฏิบัติ เพื่อให้ ประชาชนอยู่กันด้วยความสงบและเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยยึดข้อปฏิบัติทางศาสนาเป็นหลัก ระบอบการปกครองบ้านเมือง อันเป็นกติกาควบคุมสังคมสมัยเก่านั้น คนไทยทางภาคกลางหรือ ทางใต้ได้รับอิทธิพลจากทางตะวันตกมาก เพราะยึดถือหลักจากคัมภีร์พระมนุพระธรรมศาสตร์ของ สังคมชาวอินเดีย โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่มาจากทางด้านนี้ มักจะโน้มไปในทางจิตนิยม หรือเชื่อใน สิ่งที่สมมติกันขึ้นมา เช่น นรก สวรรค์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนไม่เคยเห็น ส่วนระบอบการปกครองของ ชาวลาว และชาวอีสานสมัยเก่านั้น ยังมีอิทธิพลของความเชื่อดั้งเดิม ตกทอดมาจากทางเหนืออยู่มาก โดยเฉพาะอิทธิพลแบบจีน ซึ่งมักจะโน้มไปในทางวัตถุนิยม หรือเชื่อในสิ่งที่เคยเห็นคุณเห็นโทษ

^{๖๖} ภาพประกอบที่ ๑๑๘ – ๑๓๖, หน้า ๑๘๖ – ๑๘๒.

^{๖๗} สุภณ สมจิตศรีปัญญา, อิตติบสองกองสิบสี่ : ประเพณี, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, หน้า ๕๓๗๒.

มาแล้ว เช่น บิดา มารดา บรรพบุรุษ วีรบุรุษ ผู้ที่ล่วงลับ ตายเป็นผีไปแล้ว ได้รับการยกย่องเชิดชูมาก จนมีการเซ่นไหว้บวงสรวงกันหลายระดับ^{๖๘}

กองสิบสี่ ประกอบด้วย^{๖๙}

๑. ทรงแต่งตั้งผู้ซื้อสัตย์สุจริต เคารพยำเกรง ขยันหมั่นเพียร ให้เป็นอุปราช ราชมนตรี เป็นต้น

๒. หมั่นประชุมอุปราช ราชมนตรี ช่วยกันบริหารบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง

๓. ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ คือ ๑) ทาน บริจาคทานแก่สมณ ชีพราหมณาจารย์ ยากจ คนอนาถา ๒) สีล ดำรงมั่นในปณิธานและอุโบสถศีลป็น เนิื่องนิตย ๓) บริจาคสละทรัพย์สร้างวัดวาอาราม ขุดน้ำบ่อก่อศาลา ๔) อาชวะ มีใจ เทียงตรงดำรงมั่นในศีลธรรม ๕) มัทวะ อ่อนโยนไม่แข็งกระด้าง ๖) ตบะ ชำระความชั่ว จากจิตใจ ๗) อักโกธะ ไม่คูร้าย ๘) อวิหิงสา ไม่เบียดเบียน ๙) ขันติ อดทนต่อเหตุการณ์ ต่าง ๆ ๑๐) อวิโรธนะ ไม่ยินดียินร้ายในสิ่งที่ควรยินดียินร้าย

๔. ถึงวันขึ้นปีใหม่ นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์และน่าน้ำอบน้ำหอมมา สรงพระภิกษุสงฆ์

๕. ถึงวันขึ้นปีใหม่ ให้เสนาอำมาตย์นำเครื่องบรรณาการ นาน้ำอบน้ำหอมมา มุขร ภิเษกหุดสรงเจ้าชีวิตของตน

๖. ถึงเดือนหก นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาต่อเจ้า มหาชีวิต

๗. ถึงเดือนเจ็ด ให้เลี่ยมมเหสักข์หลักเมือง บูชาเทวดาทั้ง ๔ คือ ท้าวจุลโลกบาล อัน ได้แก่ ท้าวตตรฐ ท้าววิรุพหก ท้าววิรุพปักข์ ท้าวกุเวร

๘. ถึงเดือนแปด นิมนต์พระมาฆาสะบาบิกหวานแฮทรายดอกหลักบ้านหลักเมือง

๙. ถึงเดือนเก้า ป่าวเดินให้ประชาชนทำบุญข้าวประดับดิน อุทิศส่วนกุศลแก่ญาติที่ ล่วงลับไป

๑๐. ถึงเดือนสิบ ป่าวเดินให้ประชาชนทำบุญข้าวสาก อุทิศส่วนกุศลแก่ญาติที่ล่วงลับไป

๑๑. ถึงเดือนสิบเอ็ด ให้ประชาชนทำบุญออกพรรษา และไปนมัสการ และ มุขรภิเษกธาตุหลวง

๑๒. พอถึงเดือนสิบเอ็ด ให้ทำบุญทอดกฐินตามวัดวาอารามต่าง ๆ

^{๖๘} จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๑๕), หน้า ๑๔๗.

^{๖๙} ปรีชา พิณทอง, ประเพณีโบราณไทยอีสาน, (ศิริธรรม : อุบลราชธานี, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๕-๑๕๗.

๑๓. ถึงเดือนสิบสอง ให้ไฟล่ฟ้าเข้าแผ่นดินมารวมที่หน้าพระลานหลวง แห่เจ้าชีวิตไปทรงน้ำในแม่น้ำเพียววัดจัดให้วัดที่อยู่ใกล้แม่น้ำ มีเชื้อสว่างวัดละหนึ่งลำขึ้นสิบสามลำเป็นวันสว่างเชื้อ

๑๔. ให้มีสมบัติคุณเมือง หรือค่าควรเมือง ครบทั้ง ๑๔ อย่าง คือ

ทุเมื่อนั้น ได้แก่ ทุตาผู้คนคิดลาด อาจนำความนอกพื่นมาเข้าสู่เมือง ตาเมื่อนั้น ได้แก่ นายหนังสือ เว้าคนคิผู้ฉลาด สามารถสอนสั่งให้บาลีก้อม คู่ชูแนว สอนหมู่แถวพันธุเชื้อวงศ์วานน้อยใหญ่ อันแก่นเมือง ได้แก่ สังฆะเจ้าผู้ทรงธรรม วินัยสูตรนี้ละเป็นแก่นแท้เมืองบ้านแห่งเขา ประตูเมือง ได้แก่ ปืนหรือหน้าลาหลวง จ้าวหอกร เครื่องอาวุธทุกชั้น ให้หันแหลมประตู ที่พวกเสนา ข้ามนครรักษายอยู่ ฮากเมือง นั้นได้แก่ โหราเจ้าหมอโหรผู้ฉลาด สู้เหตุดีและฮ้ายลามาเข้าสู่เมือง เหว้าเมื่อนั้น ได้แก่ เสนาผู้คนหาญเฒ่าแก่ เป็นผู้คงเที่ยงหมั่น บ่ผันลั่นเปลี่ยนแปร อันชื่อเมือง ได้แก่ ตากวนบ้าน ตาแสงผู้สัตย์ซื่อ ราษฎรก็หากสุขอยู่ด้วยคอมเจ้าคู่ชู้กัน ฝาเมื่อนั้น ได้แก่ พลาหาญกล้า โยธาทแก้วแกร่ง กับทหารผู้กล้าอาจฟันข้าหมูเขา กับข้าเล็กลิเข้ามาขาดชิงเมือง เปเมื่อนั้น ได้แก่ คุณพระยาเจ้า ผู้ทรงธรรมทศราช เป็นผู้อาจเก่งกล้าผจญกล้าผู้คน ผู้ตั้งในธรรม พร้อมและศีลธรรมสัตย์ซื่อ เป็นผู้ดียิ่งล้ำ พลข้าอยู่เกษม เขตเมื่อนั้น ได้แก่ เสนา ข้ามนคร ผู้อามาตย์ ผู้ฉลาดอาจรู้เขตบ้านและเขตเมือง บ่อนนั้นดีหรือฮ้ายมีคุณหรือบ่ นี้ละเป็นเขตบ้าน เมืองแท้อย่างดี สถิเมือง ได้แก่ เศรษฐีเจ้า ผู้เป็นดีมีมั่ง และ ผู้ตั้งตลาดซื้อค้า หาซื้อขายของ ผู้ที่ ทำถึกต้องครองราชธรรมนิยม บ่แม่นแนวโจโร หลอกหลอนหลวงคัม นี้ละเจ้าสติเมืองเกินมันแม่น อันใจเมือง ได้แก่ แพทย์ผู้ฮ้ายแก่ใส่คน อันไทเฮาเรียกว่า หมอกล้า ผู้หายมาบวปุ่น ฮู้จักพยาธิ ฮ้ายยาแก้ถึกกัน นี้ละเป็นใจแท้เมืองคนเจริญยิ่ง อีกค่าเมือง ได้แก่ ภูมิภาคพื้นดินฟ้าค่าแพง ภูมิประเทศ บ่อนแล้งหรือชุ่มดินงามอีกทั้งชาวพลเมืองก็ดั่งเดียวกันแท้ ผู้ลิทำคุณให้เมืองตน เจริญเด่นและดินฟ้าหมูน้นสำคัญแท้กว่าเขา นี้ละสินาผลมาหลายอย่าง ของต่างๆ มากไม้ ก็มี ด้วยแผ่นดิน เมฆเมื่อนั้น ได้เทพดาเจ้า มหาศักดิ์ตนอาจ อาฮักขายอยู่เฝ้าแถวณั้นเขตเมือง นี้กะ ดีเหลือล้นฮักษาสุขยิ่ง นี้กะเป็นมิ่งบ้านเมืองแท้อย่างดี มันหากหมัดท่อนี้ครองราชย์ราชา^{๓๐}

^{๓๐} สวิง บุญเจิม, มรดกอีสาน, (อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๓๔), หน้า ๖๒๑ –

บทกลอนคองสิบสี่ข้อสุดท้ายนี้แสดงกตึกาในการปกครองบ้านเมือง สำหรับชนชั้นปกครองประดุจรัฐธรรมนูญจารีตประเพณีของประเทศอังกฤษ ก็ยังจารึกไว้เป็นบทกลอนเพื่อที่จะให้เป็นภาษาที่สละสลวย แพร่หลาย จนซึมซาบเข้าถึงจิตใจของสมาชิกในสังคมทุกคนได้ง่าย ปราชญ์อีสานก็ผูกเป็นโคลงกลอนเอาไว้เช่นเดียวกัน ทั้งยังถ่ายทอดเป็นสุปแถมเอาไว้ด้วย นับเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สืบทอดมาอย่างยาวนานควรที่จะรักษาเป็นคุณค่าทางภูมิปัญญาของชาวอีสานสืบไป

ตารางที่ ๑ แสดงรายละเอียดสุปแถมลิมวัดโพธิ์ชัยกับหลักพุทธจริยธรรม

ห้องที่	สุปแถม	หลักพุทธจริยธรรม
๑.	กลุ่มที่ ๑.๑ สุปแถมพระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิปางมารวิชัย กลุ่มที่ ๑.๒ สุปแถมปราสาทมีกำแพงล้อมรอบ(ไม่ทราบเรื่องราว)	
๒.	กลุ่มที่ ๒.๑ สุปแถมอดีตพุทธ ๑๐ พระองค์ กลุ่มที่ ๒.๒ สุปแถมพระมาลัยเถระเหาะ มีเทวดาหะแวดล้อม กลุ่มที่ ๒.๓ สุปแถมเรือสำเภา ๓ ลำ กลางท้องมหาสมุทร	หลักพระเมตตาคุณ, หลักโพชฌงค์, หลักการสร้างบารมี หลักการสร้างบุญกุศล
๓.	กลุ่มที่ ๓.๑ สุปแถมพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์ กลุ่มที่ ๓.๒ สุปแถมกัจจปชาดก (หงส์กับเต่า) กลุ่มที่ ๓.๓ สุปแถมมาตุลชาดก (เลื้อกับราชสีห์) กลุ่มที่ ๓.๔ สุปแถมขบวนทัพ	หลักพระเมตตาคุณ, หลักโพชฌงค์, หลักการสร้างบารมี หลักการใช้วาจา หลักการเจรจาเพื่อลด ปัญหาความขัดแย้ง
๔.	กลุ่มที่ ๔.๑ สุปแถมพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ กลุ่มที่ ๔.๒ สุปแถมวิถีชีวิต กลุ่มที่ ๔.๓ สุปแถมขบวนทัพ	หลักโพชฌงค์, หลักการสร้างบารมี หลักการปกครอง, หลักอิตติบสอง คองสิบสี่
๕.	กลุ่มที่ ๕.๑ สุปแถมพระพุทธเจ้าประทับรอยพระบาท กลุ่มที่ ๕.๒ สุปแถมยักษ์ทูลเชิญปรีณิพพาน	

ห้องที่	stupaddam	หลักพุทธจริยธรรม
๕.	กลุ่มที่ ๕.๑ Stupaddam prapa phra nakhon thoban nath กลุ่มที่ ๕.๔ Stupaddam rukh phimar tong khong we phuyak กลุ่มที่ ๕.๕ Stupaddam phra othar wai phasom and mai si pan กลุ่มที่ ๕.๖ Stupaddam khwan thap	พระเมตตาคุณ
๖	กลุ่มที่ ๖.๑ อติตพุทธ ๑๑๒ พระองค์ กลุ่มที่ ๖.๒ พระอินทร์สนทนารธรรมกับพระมาลัย กลุ่มที่ ๖.๓ พระศรีอริยเทพบุตรสนทนารธรรมกับพระมาลัย กลุ่มที่ ๖.๔ พระพุทธองค์ทรงพระประหาร กลุ่มที่ ๖.๕ พระพุทธเจ้าแสดงธรรมแก่พระสาวก กลุ่มที่ ๖.๖ พระพุทธเจ้าแสดงธรรมแก่เทวดา กลุ่มที่ ๖.๗ เสด็จดับขันธปรินิพพาน กลุ่มที่ ๖.๘ ถวายพระเพลิงพระบรมศพ กลุ่มที่ ๖.๙ แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ กลุ่มที่ ๖.๑๐ เมืองราชคฤห์ กลุ่มที่ ๖.๑๑ เมืองกุสินารา กลุ่มที่ ๖.๑๒ อักษรจารึก	หลักการสร้างบารมี, หลักโพชฌงค์, หลักการสร้างบารมี หลักพหูสูต หลักพหูสูต หลักกรรม หลักเทศนา, หลักความไม่ประมาท หลักเทศนา, หลักความไม่ประมาท หลักความไม่ประมาท หลักสันติภาพ หลักการปกครอง หลักการปกครอง
๗.	กลุ่มที่ ๗.๑ เทพดา เจริญพระโพธิ์สัตว์จุติ กลุ่มที่ ๗.๒ พระเวสสันดร กัณท์หิมพานต์ กลุ่มที่ ๗.๓ Stupaddam witi wicha waban กลุ่มที่ ๗.๔ Stupaddam reo sam pha ๓ ลำ	หลักทานบารมี หลักอิทธิบาทสอง
๘.	กลุ่มที่ ๘.๑ Stupaddam dewa da ha กลุ่มที่ ๘.๒ อักษรจารึก	
๙.	กลุ่มที่ ๙.๑ พระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ กลุ่มที่ ๙.๒ สัตว์ป่า	หลักโพชฌงค์, หลักการสร้างบารมี

ห้องที่	รูปแต้ม	หลักพุทธจริยธรรม
๕.	กลุ่มที่ ๕.๓ นางผุสดีไปดูศาลาทานช้าง กลุ่มที่ ๕.๔ นางผุสดีประสูติพระเวสสันดร กลุ่มที่ ๕.๕ พระเวสสันดรทานช้าง กลุ่มที่ ๕.๖ ศาลาทานช้าง กลุ่มที่ ๕.๗ รูปแต้มพราหมณ์ทั้ง ๘ ชั่ง	หลักทานบารมี หลักบุพเพสันนิวาส หลักทานบารมี หลักทานบารมี
๑๐.	กลุ่มที่ ๑๐.๑ อติตพุทธ ๖ พระองค์ กลุ่มที่ ๑๐.๒ พระเวสสันดรให้ทานพระกุมารชาลี และพระธิดากัณหา พราหมณ์ชูชก พระกุมารชาลีและพระธิดากัณหาซ่อนตัวในโบกขรณี กลุ่มที่ ๑๐.๓ ชูชกลากจูงพระกุมารชาลีและพระธิดากัณหา กลุ่มที่ ๑๐.๔ ราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือขวางทางพระนางมัทรี กลุ่มที่ ๑๐.๕ ฤๅษีเจตบุตรบอกทางชูชกไปเขาวงกต กลุ่มที่ ๑๐.๖ พระเวสสันดรอุ้มพระกุมารชาลี พระนางมัทรีอุ้มพระธิดากัณหาสู่เขาวงกต กลุ่มที่ ๑๐.๗ รูปแต้มเมืองสีพี พระเจ้ากรุงสญชัย กลุ่มที่ ๑๐.๘ พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกุมารชาลีและพระธิดากัณหาประทับบนราชรถ กลุ่มที่ ๑๐.๙ กลุ่มสตรี	หลักการสร้างบารมี, หลักโพชฌงค์, หลักการสร้างบารมี หลักทานบารมี หลักบุพเพสันนิวาส หลักบุพเพสันนิวาส หลักการปกครอง
๑๑.	กลุ่มที่ ๑๑.๑ อติตพุทธ ๘ พระองค์ กลุ่มที่ ๑๑.๒ การล่าสัตว์ กลุ่มที่ ๑๑.๓ ชูชกกับนางอมิตดา กลุ่มที่ ๑๑.๔ พราหมณ์ชูชกกับพราหมณ์เจตบุตร กลุ่มที่ ๑๑.๕ รูปแตমনางอมิตดาถูกพราหมณ์ทำร้าย	หลักโพชฌงค์, หลักการสร้างบารมี บุพเพสันนิวาส
๑๒.	กลุ่มที่ ๑๒.๑ อติตพุทธ ๗ พระองค์	หลักการสร้างบารมี, หลักโพชฌงค์, หลักการสร้างบารมี

ห้องที่	stupaddam	หลักพุทธจริยธรรม
๑๒.	กลุ่มที่ ๑๒.๒ อัจจุตะฤๅษีบอกทางแก่พราหมณ์ชุก กลุ่มที่ ๑๒.๓ พระเวสสันดรและพระนางมัทรีปิ่นเขา กลุ่มที่ ๑๒.๔ พระอินทร์แปลงขอนางมัทรี กลุ่มที่ ๑๒.๕ พระนางมัทรี สลบแล้วฟื้น กลุ่มที่ ๑๒.๖ ขบวนแห่พระเวสเข้าเมือง กลุ่มที่ ๑๒.๗ เทวดาแปลงมาดูแลกันหาชาติ กลุ่มที่ ๑๒.๘ ราชสีห์ เลื้อยไคร้ และเลื้อยขวางทางพระนางมัทรี กลุ่มที่ ๑๒.๙ พระพุทธเจ้าทรงเครื่อง ๒ พระองค์ กลุ่มที่ ๑๒.๑๐ แผนที่ชมพูทวีป กลุ่มที่ ๑๒.๑๑ พระมหาเจดีย์จุฬามณี ถึงแบก ยักษ์แบก กลุ่มที่ ๑๒.๑๒ รอยพระพุทธบาท กรูทแบก กลุ่มที่ ๑๒.๑๓ นายพรานล่าสัตว์ เลื้อยกำลังกินเนื้อ	หลักทานบารมี
๑๓.	กลุ่มที่ ๑๓.๑ Stupaddamสังขัตินไซย กลุ่มที่ ๑๓.๒ มโหสถชาดก กลุ่มที่ ๑๓.๓ กาละเกด กลุ่มที่ ๑๓.๔ เนมิราชชาดก กลุ่มที่ ๑๓.๕ Stupavithi กลุ่มที่ ๑๓.๖ อักษรจารึก	หลักกตัญญู หลักปัญญาบารมี หลักธรรมะย่อมชนะอธรรม หลักอธิษฐานบารมี